

Ampt Epe

Historische vereniging voor
Emst - Epe - Oene - Vaassen

Nummer 198 www.ampt-epe.nl

Ampt Epe

Stichtingsdatum 13 oktober 1961

Nr. 198 - juni 2014

Redactie: Dianne Hamer, Astrid van Oostveen, Frans Schumacher, Willy Smit,
Hannie Tijman

Redactieadres: Dianne Hamer, Jagtlustweg 9, 8162 NJ Epe, redactie@ampt-epe.nl

Postadres 'Ampt Epe':

Postbus 114, 8170 AC Vaassen

Website: www.ampt-epe.nl

Het blad verschijnt vijf keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'. De vereniging stelt zich onder meer tot doel het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van Emst, Epe, Oene en Vaassen.

Bestuur:

Voorzitter: Fer Jantzen
voorzitter@ampt-epe.nl

Vice-voorzitter: vacant
voorzitter@ampt-epe.nl

Secretaris: Rudi Labberton, tel. 0578-576251
secretaris@ampt-epe.nl

Penningmeester: Barry Bosch, tel. 0578-616041
penningmeester@ampt-epe.nl

Ledenadministratie: Steven Leijssen, tel. 0578-614664
ledenadministratie@ampt-epe.nl

Website: Fer Jantzen
webmeester@ampt-epe.nl

Leden: Eef Brummel, Aline van Dam, Henk Kloezeman en Aart Schurink

Lidmaatschap: € 15,00 per jaar

Rabobank: NL68 RABO 0160 1866 68 ten name van penningmeester Ampt Epe

I.S.S.N.-nr.: 1383-2026

AANDACHTSPUNTEN

**Ons blad niet ontvangen? Neem dan contact op met S. Leijssen, ledenadministratie.*

**Door uw artikel aan te bieden voor publicatie in ons blad geeft u automatisch toestemming voor digitalisering ervan na vijf jaar, door óf de vereniging óf de Gelderland Bibliotheek ten behoeve van een publieke website.*

**Lever uw artikel(en) s.v.p. digitaal aan (in een Wordbestand). Mocht u dit niet mogelijk zijn, neem dan contact op met de redactie.*

**Opzegging van uw lidmaatschap dient vóór 1 december, voorafgaande aan het nieuwe contributiejaar, te geschieden (bij de ledenadministratie).*

**Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van 'Ampt Epe'.*

UIT DE VERENIGING

AART SCHURINK

Bewijs oude bewoning bij opgraving Markt Epe gevonden

Wanneer u beschikt over een internetaansluiting, hebt u dit al kunnen lezen op onze website. Vanaf maandag 17 maart tot en met dinsdag 25 maart vond er archeologisch onderzoek plaats onder het marktplein van Epe, voorafgaand aan de

Boven: Een mooie overzichtsfoto van het marktplein en de opgravingen. Onder: bestuurslid Aline van Dam doet graafwerk. Rechts: vondsten.

bouw van een nieuw winkelcentrum. Ons bestuurslid Aline van Dam maakte als vrijwilliger deel uit van de groep onderzoekers. (Zie ook pag. 47.)

Aanvankelijk bracht het onderzoek weinig aan het licht, maar op vrijdag werd de eerste prehistorische potscherf gevonden, in de week daar-

op gevolgd door meerdere scherven uit vermoedelijk de late bronstijd of de ijzertijd, plm. tussen 1100 en 250 vóór Christus. Ook werden er veel stukjes houtskool aan-

getroffen. Het is duidelijk dat er in de prehistorie al bewoning was op de plaats waar nu het centrum van Epe ligt. Meer foto's kunt u vinden op onze website:

<http://www.ampt-epe.nl/het-nieuws/1383-bewijs-oude-bewoning-gevonden>.

Geld beschikbaar gesteld voor boek Ampt Epe

Zoals al eerder vermeld, is het bestuur van Ampt Epe voornemens een boek uit te brengen over de cultuurlandschapssituatie begin 19^e eeuw. Een kerngroep van drie leden is gevormd om een en ander vorm te geven. Het is de bedoeling dat bu-

reau Cultuurlandadvies te Wapenveld ons daarin gaat begeleiden. In de Algemene Ledenvergadering is besloten voor 2014 een krediet van € 5000,-- beschikbaar te stellen met een optie voor nog eens € 5000,-- voor 2015. Voorwaarde is het tijdig kunnen aanboren van andere subsidiebronnen om de uitgave financieel mogelijk te maken.

Het verleden herschreven, curieuze historie uit het land tussen heide en IJssel

Onlangs kwam ik het boek weer eens tegen. Wat is dat toch een fantastisch leuk boek, geschreven door de heer W. Terwel, oud-voorzitter van Ampt Epe, en uitgegeven in 2000. Het bestaat uit 200 bladzijden losse verhalen over de geschiedenis van de gemeente Epe. Bijvoorbeeld het artikel over de Griftsemolens in Vaassen, voor het eerst genoemd in het jaar 1412: eerst een korenmolen en oliemolen, later nog een eekmolen erbij, of de hulpsecretarie in Vaassen. Te leen bij de openbare bibliotheek Noord-Veluwe in Epe.

Twee bestuursleden van Ampt Epe in het zonnetje gezet

Totaal onverwacht toverde voorzitter Fer Jantzen aan het eind van de Algemene Ledenvergadering twee grote bossen bloemen van achter het toneel vandaan. Ze waren voor Aline van Dam en Steven Leijzen. Al jaren vormen zij de promotiecommissie. In weer en wind zijn ze met de promotiekraam aanwezig op culturele en historische markten in de gemeente Epe om onze vereniging onder de aandacht te brengen van een breder publiek. De kraam ziet er altijd keurig verzorgd uit en vele bezoekers kopen er een boek of dvd of geven zich op als lid. Aline en Steven, het is jullie van harte gegund!

School met de Bijbel Oene 100 jaar

Gemakkelijk was de oprichting niet. De nieuw op te richten school moest men namelijk 'uit eigen zak' betalen. Er werd een terrein aan de Houtweg gekocht en de bouw van een tweeklassige school met onderwijzerswoning kon beginnen. Hoewel de school niet altijd zo heeft geheten, heeft ze

altijd wel de Bijbel als richtlijn gehanteerd. Pas in 1977 raakte de huidige naam ingeburgerd, toen de school ook uitgebreid werd verbouwd.

(Foto: met dank aan Gert van den Esschert)

Een van de eerste foto's (1939) van de School met de Bijbel te Emst (met dank aan Henk Kloezeman voor de foto en aan Jan Paasman voor het bewerken)

School met de Bijbel te Emst 75 jaar

In de gemeente Epe waren al verschillende christelijke scholen. Emst kon natuurlijk niet achterblijven en zodoende werd in 1926 in Emst een groep gevormd die een School met de Bijbel wilde oprichten. Na een kerkelijke vergadering op 15 november 1926 werd de vereniging

tot oprichting van een school gestart. De volgende personen hadden daarin zitting: A.G. Oosterhuis, predikant, J. Rozendaal, L. Schouten, W. Foks, J. van Esen, A. de Weerd en J.M.E. Evers. Uiteindelijk kreeg men toestemming een school te bouwen. De eerstesteenlegging vond plaats op 13 april 1939 door burgemeester Diepenhorst. De school werd geopend op vrijdag 30 juni 's middags om 2 uur. Men begon met twee leerkrachten, te weten: het schoolhoofd, meester Hulst, en juffrouw Van Dockum. De heer Van der Meulen was hoofd van 1956 tot 1972. Nu is dat meester Nap. Het schoolgebouw is in de loop der tijd aanzienlijk veranderd. Inmiddels is het een prachtig gebouw aan de Stationsweg in Emst.

Deze informatie komt uit een boekje dat gepubliceerd werd in verband met het 50-jarig bestaan (*50 jaar School met de Bijbel Emst*).

1813/1814, Kozakken in ons land

Er is veel geschreven over het feit dat in 1813/1814 de Kozakken hebben geholpen bij de bevrijding van het Franse juk. Op Koningsdag 26 april 2014 was het zelfs feest in Deventer, want op die dag, 200 jaar geleden, verlieten 1600 Franse soldaten en bestuurders Deventer, nadat de stad de hele winter was belegerd door de Kozakken. Op 13 november 1813 verschenen de Kozakken in Zutphen, dat verdedigd werd door een klein Frans garnizoen. Toen de stad na tien dagen werd ingenomen, waren de Fransen al gevlogen. Ook de overtocht door middel van een schipbrug in Wijhe-Veessen heeft royaal de aandacht gekregen.

Het gedrag van de Kozakken was niet altijd goed te keuren; ze stonden bekend om hun erge dorst, vooral in 'genever'. De burgemeesters van de omliggende plaatsen moesten maar zorgen dat ze wat te eten kregen; anders plunderden ze de boerderijen leeg.

Op internet is veel te vinden, het woord 'Kozakken' is vaak al genoeg.

In papieren vorm is er bijvoorbeeld het boek van Anne Aalders: *Met geveld lans en losse teugel: Kozakken in Nederland 1813-1814*.

HET HUIS DE OOSTERHOF

EVERT DE JONGE

Inleiding

Het pand waarin het parochiecentrum aan de Deventerstraat in Vaassen is gevestigd, werd in vroege tijden het huis (of goed) De Oesterhave of Ten Oesterhave genoemd. Met het begrip 'goed' bedoelde men toen een stenen huis van enige importantie. Zelfs de Cannenburch ontkwam niet aan deze kwalificatie, wat deels te verklaren is omdat de term kasteel maar zelden werd gebruikt.

De Oesterhave transformeerde naar De Oosterhoff. Het was een huis dat in de late middeleeuwen al stenen muren moet hebben gehad. De boerderijen (en huizen) in het dorp waren toen nog merendeels opgetrokken uit hout en leem. De bewoners behoorden tot de riddermatige stand en het is niet gewaagd te veronderstellen dat het oorspronkelijke bouwwerk omringd was door een gracht. Een (klein) kasteeltje dus. Nadat de oorspronkelijke bewoners – de gelijknamige familie Van/Ten Oesterhave – in de nevelen der geschiedenis verdwenen, zouden zo'n 150 jaar de overpan-ders¹⁾ van de Veluwe het kasteel bewonen (circa 1530-1680). Door vererving was dat de familie Van Hoeclum tot den Oosterhoff, zoals ze zich noemden. Een van hen zou aan het begin van de achttiende eeuw het huis aan de andere adellijke familie van Vaassen, de familie Van Isendoorn à Blois, verkopen. Deze familie zou De Oosterhoff niet als woonhuis, maar als (schuil)kerk gebruiken. Vanaf de eerste helft van de achttiende eeuw was het de woonplek van de pastoors van de rooms-katholieke kerk op De Oosterhof. Thans is het een parochiecentrum.

De middeleeuwse wortels

De vroegste vermelding van De Oosterhof is te vinden in het oorkondenboek van Overijssel. In een akte van 18 december 1341 wordt door een zekere Gryet, dochter van Johan van Oesterhave, 15 morgen (ongeveer 13 hectare) land in het Vaassensebroek geschonken aan het klooster Ter Hunnepe bij Deventer. Gryet wilde in het klooster intreden en daar paste het geschenk bij. De oorkonde werd onder meer bezegeld (bekrachtigd) door (haar vader?) Henrick van Oesterhave.

Zo goed als zeker waren zij allen woonachtig in Vaassen en ontleenden hun naam aan De Oosterhof. Henrick duikt enige jaren later weer op. In 1343 wordt hij genoemd bij de overdracht van land in het Vaassensebroek aan een klooster te Kampen. Pas een eeuw later worden in de gerichtsbouken van de Veluwe weer leden van de familie genoemd. Zo is Jacob (II) te Oesterhave in 1433 gerichtsmann in het schoutambt Epe. Hij blijkt de gelijknamige zoon te zijn van een al overleden Jacob (I). In 1435 wordt hij weer genoemd als hij opkomt voor de rechten van zijn zuster Griete, weduwe van Aelt Tollinck van Erck. Jacob overlegt dan 'een brief' (contract), opge-maakt bij het huwelijk tussen de genoemden ten tijde dat vader Jacob nog leefde. Hij

doet dit, omdat zijn zus het aan de stok heeft met haar stiefzoon Aelt. Met succes: de ruzie wordt bijgelegd, waarbij de nodige magen (verwanten) en vrienden betrokken zijn, namelijk Henrick van Brynen, Claes van Aller, Franck Hoelwerff, Casijn van Aldenbarneveld, Ghijsbert van Meekeren (uit het Vaassense), Gelys van Ingen Nuwellant, Deryck van Herwen (schout van Apeldoorn) en Hubert van Hierde. Afgesproken wordt dat Griete de jaarlijkse tucht (vruchtgebruik) en 40 pond zal houden. De rechtszaak maakt duidelijk dat ook de familie Ten Oestenhavē tot de aanzienlijken behoorde: onder hun magen en vrienden zijn diverse riddermatigen²⁾ te herkennen. In 1443 en 1457 wordt eveneens een Jacob (III) van Oestenhavē als gerichtsmān³⁾ genoemd;

Tekening van Cornelis Pronk (1730)

hij kan weer een zoon van Jacob (II) zijn. Hij leeft wellicht nog in 1471 en wordt dan in het gericht van het ambt Epe gedaagd. Tot slot nog wordt in 1434 een Willem te Oestenhavē genoemd als gerichtsmān.

Interessant is ook een kwestie tussen Henrick van Oestenhavē en Borre

Jansz van Harderwijk. Wat is het geval? Henrick beschouwt zich als leenheer⁴⁾ van het goed Ter Eket, als erfgenaam van zijn vader Jacob van Oestenhavē. Borre had het weer in onderleen en verkocht het, zonder dat Henrick erin gekend was. Borre, die het leengoed gekocht had van een zekere Zeele Raven, geeft toe dat hij dat gedaan had, maar het was een noodsprong. Hij had uit armoede gehandeld. Maar het blijft in de familie, want de koper is (broer) Willem van Oestenhavē. Hoe dan ook, de Oestenhaves zijn landbezitters in de Eekte, een gebied dat niet ver van het huis De Oosterhoff ligt.

In 1458 hebben Lambrechtje ten Oestenhavē – als weduwe kreeg zij haar mans naam – en haar twee zonen Rutger en Henrich ten Oestenhavē ruzie met Derick van Keppel over een tiendrecht in een akker op de Vaassense enk. Volgens Keppel was het een leengoed van 'die van Bronckhorst' wat betwist wordt door de Oestenhaves. De uitkomst is onbekend. Wel is zeker dat de weduwe de rechtbank niet schuwde. In hetzelfde jaar procedeert ze over het recht van weg, waarbij de schout van Epe ook een rol speelde. Blijkbaar loopt het allemaal uit de hand, want zoon Henrick wordt datzelfde jaar gedaagd inzake een vechtpartij. Hij 'seggt onschuldig te sijn dat hi geslagen sou hebben.' Het was een gewelddadige tijd, want broer Rutger wordt een jaar later voor het gericht gedaagd, omdat hij iemand doodgeslagen heeft. Schijnbaar was het

manslag en hij kwam eraf met een boete. Ook moest hij de schade van de tegenpartij vergoeden, smartengeld dus.

Een sprong in de tijd. In 1526 laat hertog Karel van Gelre het vee tellen. Te Vaassen worden dan genoemd: Rutger Oosterhoff en Henrick Oosterhoff. Het zullen ongetwijfeld nazaten zijn van degenen die in 1458 zijn genoemd. Beiden zijn geen grootveebezitters. Henrick en Rutger leven nog in 1546, zo blijkt uit de gerichtspocollen, als de eerstgenoemde en zijn vrouw Jutte aan Joost, graaf van Bronckhorst, het door zijn voorouders van de voorouders van de koper ontvangen leengoed '4 ofte den smallen tiend daaraf daartoe nog 12 morgen land in Vaassensebroek genaamd den Ywers' verkopen. De akte wordt opgemaakt in aanwezigheid van de gerichtsliden Rutger van Oisterhave (een neef?) en Gerrit Jansen genaamd Lanckfleys.

DE OVERPANDERS

Henrick of Rutger moet een zoon hebben gehad: Bernt van Oistenhaeff. Uit de tijnsregisters blijkt hij rond 1560 een stuk land, genaamd Korthalskempken, in de Vaassensemark, aan Johan Gabels, de overpander, verkoopt. Mogelijk verwerft hij De Oosterhoff. Het huis vererft later weer via zijn dochter Agnes, getrouwd met Johan van Holthuysen.

Van Holthuysen kwam uit Uedem, een dorp ten oosten van het Duitse Goch in het toenmalige Opper-Gelre. Zijn vader was daar richter. Niet alleen De Oosterhoff, maar ook het overpandersambt vererft via Agnes, zodat Johan de functie in het midden van de 16^e eeuw uitoefent. Het echtpaar bezit ook erf en goed in de Gaete, genaamd Den Mollencamp, waarop zij 20 maart 1555 een hypotheek leggen van 60 zilveren joachimdaalders ten behoeve van Anna, weduwe van Johan Braems.

Het echtpaar Van Holthuysen had meerdere kinderen. Twee dochters, Machteld en Judith, trouwen met twee broers: Johan en Herman van Hoeclum, zonen van Jan van Hoeclum, die goederen verwerft in zowel Epe als Vaassen, en Geertruid van Staveren. Broer Bernt van Holthuijsen erft echter De Oosterhoff. Ook hij is overpander - al moet hij het ambt verschillende jaren afstaan zijn zwagers. Bernt trouwt omstreeks 1585 met Aaltje Condewijn. Evenals zijn vader admitteert (=lid worden) hij in de Veluwse ridderschap, voor het eerst in 1590. Vermoedelijk overlijdt hij kort na 18 februari 1609, want daarna verschijnt hij niet meer op de ridderschapvergaderingen. Zijn laatste optreden als ambtsjonker van Epe dateert van 1606. Aaltje sterft kort voor november 1627.

Bernt en Aaltje hadden meerdere kinderen. De oudste zoon Johan erfde De Oosterhoff, het overpandersambt - dat hij evenals zijn vader deelt met zijn neven Van Hoeclum - en goederen in Emst. Ook hij participeert in de ridderschap, van 1612 tot 1636; als ambtsjonker van Epe bezoekt hij de vergaderingen tot 1639. Uit zijn huwelijk met Gijsbertha Noordinck, een dochter van de schout van Brummen, zijn waarschijnlijk geen kinderen geboren. In 1656 maakt Johan zijn testament, waarin hij de vier kinderen van zijn tantes - Johan, Judith, Geertruidt en Hermanna van Hoeclum - tot zijn erfgenamen benoemt.

FAMILIE VAN HOECK(LUM

De Oosterhoff was ondertussen een meergezinnenhuis geworden. Niet alleen Johan van Holthuysen en zijn vrouw, maar ook zijn oom Herman van Hoeclum, diens vrouw Judith van Holthuysen en hun kinderen woonden in het huis. Na Judiths overlijden hertrouwde Herman met Geertruid Mulert, die via haar moeder weer familie was van de Condewijns.

Waterstaatskerk (ingezegend in 1832)

Herman van Hoeclum (tot den Oosterhoff, zoals hij genoemd werd) had meerdere kinderen. De oudste zoon Gaert oefende eveneens het ambt van overpander uit, maar hij stierf jong, zodat zijn naam niet voorkomt in het testament van 1656 van oom Johan. Ook de naam van dochter Agnes van Hoeclum, getrouwd met Marten van Heyden tot Hoog Berghuis, die het ambt van notaris uitoefende en ontvanger was van Apeldoorn, komt in het testament niet voor. Agnes was wel erfgenaam van haar broer Gaert, want in 1654 wordt voor de bank van Apeldoorn een zaak aangespannen door Lubbert Thoenis voor zijn huisvrouw Henrickjen Henricks, voorheen getrouwd met Willem Telligen. contra Marten van Heyden en diens vrouw als erfgenaam van Gaert van Hoeclum en wel wegens geleverd glas op De Oosterhoff. Het zou nog steeds niet betaald zou zijn.

Na het testament van 1656 moet De Oosterhoff vererfd zijn op broer Johan van Hoeclum, mogelijk een zoon uit het tweede huwelijk. Echter, het verpondingskohier van 1674 deelt mee dat jonker Johan van Holthuijsen eigenaar is (en dat zal een fout zijn wegens het overschrijven uit een ouder register) en Jurrien van Erckelens, pachter, van het goed Den Oosterhoff, bestaande uit huis, hof, zaai- en weiland. Zij dienen 12 gulden te betalen. Ook is er nog sprake van de Holthuijsensmolen, die voor 4 gulden, 8 stuiver en 10 penningen wordt aangeslagen in de grondbelasting.

Jurrien is de jongste zoon van Joost van Erckelens, schout van Apeldoorn, en diens tweede vrouw Gerarda ten Holthe (uit de Eper schoutendynastie). Hij is van 1651 tot 1656 verwalter (waarnemend) schout van Apeldoorn geweest en trouwt op 1 augustus 1642 met Geertruida van Hoeclum, dochter van Herman en diens tweede vrouw Geertruid Mulert.

De familie Van Hoeclum (ook wel Van Hoeckelum, Hoecklum of Hoekelom) behoorde tot een oud, maar verarmd adellijk geslacht. Ondanks het erven van De Oosterhoff bezat men niet genoeg om toegelaten te worden tot de Veluwe ridderschap. Ook de opstap naar het ambtsjonkerschap van Epe zat er niet in. Neven van Johan, wonende op de Muggenberg (Oene) en Ritbroek (Apeldoorn), verarmden zelfs zo dat hun kinderen met niet-adellijken trouwden.

Pastorie van de rooms-katholieke kerk te Vaassen – rond 1910-1920

Op de leeftijd van 85 jaar besloot Johan nog een poging te wagen om alsnog toegelaten te worden in de ridderschap, via zijn schoonzoon Johan van Hoeclum (de jonge). Op 17 augustus van dat jaar droeg deze Johan, namens zijn vrouw, De Oosterhoff op aan de heren staten van het vorstendom Gelre en graafschap Zutphen, om het goed in leen terug te ontvangen. Dankzij het leenregister is er een omschrijving van het huis: *'Huys, hoff ende boomgaert, den Oosterhoff genoemt, als hetselve in den ampte van Epe, karspel Vaessen, tusschen die drie wegen, daerom gaende, ende het velt gelegen ende bepaelt is, nevens het gepoot van opgaende bomen, daerbij op de gemeente ende aenschot staende; oock den Hoendercampken, tegenovers het huys den Oosterhoff liggende aen de eene ende aen de ander sijde naest aen de Boxhofstede staende, met sijn aenschot ende gerechtigheyt, item den hoff over den wech, den Kruythoff genoemt, tusschen de coornmeule ende cleyne vischwijver bepaelt, noch een hoff langs de allee nae den enck gaende, het Enckhoffken genaemt, met nog een vierendeel holts in de Nierense ende Vreebosschen deurgaens met alle recht ende gerechtigheyt, van vrij ende allodiael goet.'*

Het leen werd vervolgens door de staten uitgedaan aan ten Zutphense rechten, met een paar handschoenen van 28 stuivers te verheergewaarden (=verheffen) door Geertruid van Hoeclum, huisvrouw van Johan, die als hulder⁵⁾ de eed deed op 17 augustus 1688. Nog dezelfde dag maakte Geertruid het goed deelbaar onder haar kinderen. Het echtpaar bewoonde het huis echter nauwelijks, want ook Johan werd geen lid van de Veluwe ridderschap. In 1705 vertrokken zij naar Hattem, waar hij het lidmaatschap van de magistraat verwierf en burgemeester werd. Zij behielden de Oosterhoff niet, want op 3 juli 1706 droeg Geertruid het goed, behalve het vierendeel

holt, over aan Margaretha van Rheede, weduwe van Johan Hendrick van Isendoorn, de bewoners van de Cannenburch.

We kunnen slechts gissen naar de reden voor de verkoop. Mogelijk was het onderhoud te duur of wilden de zonen liever een stedelijke carrière maken.

Voorzijde (links) en achterzijde (boven) van de pastorie

DE CANNENBURCH VERWERFT HET GOED

De familie Van Isendoorn bestaat op het moment van de verwerving uit moeder Margaretha, haar twee zonen Elbert Godert, geboren rond 1694, en Frederik Johan, geboren

rond 1699, en dochter Reiniera Barbara. De gedachte achter de aankoop zal zijn geweest dat de oudste zoon de Cannenburch erfde en de tweede zoon De Oosterhoff. Beide zonen zouden dan kunnen participeren als ambtsjonker van Epe. Echter, Elbert Godert overleed in 1712. De Oosterhoff had dus geen nut meer in het lokale politieke spel. De vraag is wat men nu met De Oosterhoff moest.

Frederik Johan van Isendoorn à Blois is de volgende bezitter van het goed; hij wordt beleend op 13 juni 1741. Ingevolge huwelijksvoorwaarden d.d. 11 april 1726 wordt na zijn dood zijn weduwe, Anna Margaretha, gravin van Renesse, op 22 december 1769 als vruchtgebruikster met het goed beleend. Na haar overlijden op 15 december 1775 maken de kinderen een magescheid, waarbij Reynder Carel van Isendoorn à Blois – op 16 juni 1783 – met zowel de Cannenburch als De Oosterhoff wordt beleend. Deze doet echter dezelfde dag weer afstand van de beide lenen ten gunste van zijn broer Johan Hendrik. Deze overleed in 1800; hij blijkt bij huwelijksvoorwaarden d.d. 21 augustus 1783 met zijn vrouw overeen te zijn gekomen dat zij eventueel vruchtgebruik-

ster wordt. Als zodanig wordt Charlotte van Venningen dan ook op 5 juni 1800 beleend met zowel de Cannenburgh als De Oosterhoff. In 1803 sluit de weduwe een akkoord met haar kinderen, waarna haar kinderen Frederik Carel Theodoor en Rein- dert Albert Lodewijk van Isendoorn à Blois worden beleend met de beide goederen.

SCHUILKERK EN PASTORIE

Wanneer De Oosterhoff voor het eerst als schuilkerk dienst is gaan doen, is niet dui- delijk. Een tekening van Cornelis Pronk, anno 1730, laat een stenen huis zien met een duidelijke houten aanbouw. Een latere kopie van deze tekening, door Andries Schoe- maker, geeft aan dat er in de houten aanbouw wordt gekerkt. Het is aannemelijk dat de schuilkerk tevens het woonhuis was van de pastoor, maar hij kan ook gewoond hebben in het huis naast de schuurkerk.

Het lijkt van belang iets te zeggen over het begrip schuilkerk. Het woord betekent niet dat men in het verscholene naar de kerk ging of zelfs in het geheim. Het begrip slaat op de bepaling uit de late 16^e eeuw dat niet-gereformeerde kerkgebouwen er van buiten niet als kerk mochten uitzien. Er was immers vrijheid van godsdienst in de Republiek der Verenigde Nederlanden, alleen geen 'bouwvrijheid'.

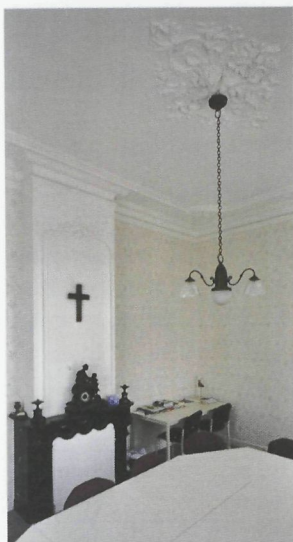
Pastoor Leendert Maas schrijft in 1819 aan de gemeente Epe een brief waarin hij mee- deelt dat het kerkgebouw een omvang heeft van 64 voet lang en 24 voet breed (18 x 7 meter). Dit komt qua afmetingen niet overeen met de tekening van Pronk, zodat we mogen aannemen dat er tussen 1730 en 1819 een verbouwing heeft plaatsgevonden. Pastoor Maas maakt melding van het feit dat het gebouw te klein is; hij schrijft:

'... dat het gebouw de mensen die op zon-, heilig- en kerkdagen te kerk komen niet kunnen bevatten, zoo dat er een menigte van dezelve buiten moeten blijven, hetgeen bij slegt weer gansch ongemakkelijk en nadelig voor derzelver gezondheid is...'

Er dient dus een nieuwe kerk te komen, waarvoor in november 1827 een bijdrage komt van Z.M. de koning, Willem I, groot fl. 8.000,--. Frederik Carel Theodoor van Isendoorn à Blois draagt in 1830 een stuk bouwland van het goed over aan de rooms- katholieke gemeente te Vaassen. Op dat stuk wordt de rooms-katholieke kerk te Vaassen gebouwd. Nadat de nieuwe kerk is gebouwd, wordt de oude schuurkerk afgebroken.

Het huis Oosterhoff behoudt zijn functie als woonhuis en wordt pastorie, maar blijft eigendom van de Van Isendoorns. In 1865 overlijdt F.C.Th. van Isendoorn à Blois en een deel van de rechthebbenden verkoopt zijn rechten aan de heer F.J. Hallo. Bij akte d.d. 20 september 1871 wordt De Oosterhoff aan het rooms-katholieke kerkbestuur verkocht. Hierbij was onder andere pastoor J. van Haaren betrokken, die toen in de pastorie woonde.

In 1878 wordt er verbouwd en krijgt De Oosterhoff zijn gezicht, zoals we het nu nog kennen - althans wat de voorkant betreft. De achterkant wordt begin 20^e eeuw nog uitgelegd. In 1945 wordt sloop overwogen. Mede als gevolg van de inkwartiering van Duitse soldaten is het geheel in slechte staat. Men besluit echter tot renovatie, waarbij het dak wordt vernieuwd en de vertrekken worden gemoderniseerd. Na het vertrek van pastoor Ter Meulen verliest De Oosterhoff zijn functie als woonhuis. Er

Kamer met stucplafond (links) en centrale middengang (rechts) in de huidige pastorie

volgt een grote renovatie, uitgevoerd door een groep vrijwilligers. Vanaf de lente van 1994 heeft De Oosterhof een nieuwe bestemming, namelijk parochiecentrum voor de katholieke gemeenschap van Vaassen en omgeving. Ten slotte volgt in de winter van 1995 de renovatie van de tuin. Met zijn vier watervallen, vijver en tuinbeek staat De Oosterhof er weer prachtig bij.

BRONNEN

Gelders Archief:

- Archief huis Cannenburch
- Archief Gelderse Rekenkamer, invnr. 194
- Hertogelijk archief, invnr. 655, fol. 4vso.
- Recht. ar. Veluwe, invnr. 9-14, 165, 585, 910

Streekarchief Noord-Veluwe:

- Kadastraal archief, kadastrale gemeente Vaassen
- Nederlands-hervormde kerk Epe, invnr. 2
- Oud-archief gemeente Epe, invnr. 61

GEDRUKTE BRONNEN

C. de Backer, 'De Karhuize Monichusen bij Arnhem. Prosopografie samen met de regesten van de zopas ontdekte oorkondenschat' in: Jan de Grauwe (ed.), *Historia et spiritualitas Cartusiansis* (Destelbergen, België 1983) 69-155, rekest 58.

Leenregister kwartier van Arnhem, uitgave Ver. Gelre.

G.J. ter Kuile, *Oorkondenboek van Overijssel*.

Is. An. Nijhoff, *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland door onuitgeveene oorkonden opgehelderd en bevestigd* (Arnhem/'s-Gravenhage 1830-1875).

Vaassens weekblad, 1996, artikel van de heren J.C. Kreffer en W. van der Vegt.

LITERATUUR

Ablaing van Giessenburg, W.J. Baron d', *De ridderschap van Veluwe of geschiedenis der Veluwsche jonkers* ('s-Gravenhage 1859).

Hardonk, R. 'De invasie van het huis de Cannenburgh in 1590', in: *Bijdragen en Mededelingen Gelre LXX* (1978/1979), 55-65.

Jonge, E. de (red.), *De herengoederen op de Veluwe*, vijf delen (Barneveld 1990-1995).

Idem, 'Adel, ridderschap en (ambts)jonkers in het ambt Epe' in: Mededelingenblad historische vereniging *Ampt Epe*, nr. 121, jrg. 1997, 1-13.

Idem, 'De regering ten plattenlande. De Veluwse ambtsjonkers: hun opkomst en de verwerking van adellijke hegemonie' in: *Bijdragen en Mededelingen Gelre. Historisch Jaarboek voor Gelderland XCVIII* (2007) 51-66.

Oostveen, J.W., *Velua Catholica* (Apeldoorn 1953).

Voorn, H., *De papiermolens in de provincie Gelderland alsmede in Overijssel en Limburg (De geschiedenis der Nederlandse Papierindustrie III)* (Haarlem 1985).

Vries, J. de, en A. van der Woude, *Nederland 1500-1815. De eerste ronde van moderne economische groei* (Amsterdam 2005, 3^e druk).

Zee, G. van der, *Acta van de classis Neder-Veluwe (Harderwijk) van 1592-1620* (Goes z.j.).

NOTEN

- 1) De Veluwse overpander is het best te vergelijken met een 'opper' deurwaarder. Hij had meer bevoegdheden dan de lokale schout die alleen als deurwaarder mocht optreden na toestemming van de landdrost. Zijn ambtsgebied was de hele Veluwe.
- 2) Een riddermatige was in zekere zin van adel en moest in tijd van oorlog de hertog bijstaan, waarvoor hij bepaalde vrijheden genoot, zoals vrijstelling van belasting.
- 3) De gerichtman was in een schoutambt gegoed, tenminste of riddermatig of een vrije man, en mocht op grond daarvan optreden in de jaarlijkse gerichtzitting van het Veluwse gericht. Eventueel werd hij door de richter aangewezen als oordeelman en moest dan helpen het recht 'te vinden'.
- 4) Een leenheer had een zogenaamde leenkamer waar het eigendomsrecht van de lenen (vrijwel altijd onroerend goed) geregistreerd werd. Een leen werd uitgegeven aan een leenman, die daarvoor leenhulde moest doen. Dit schiep verplichtingen tussen leenheer en leenman. Het leenstelsel ontstond al in de Karolingische tijd. In de late middeleeuwen werden geregeld overtredingen, zoals in de kwestie omschreven, geconstateerd.
- 5) De hulder was in feite de leenman die de verplichtingen als man na kon komen, namelijk in geval van oorlog met de leenman meegaan.

ILLUSTRATIES

Met dank aan Frans Schumacher.

VLIEGVELD OLDEBROEK

JAAP ELSKAMP

Er zullen veel Epenaren zijn, die niet eens weten dat er in de gemeente Epe een vliegveld ligt. Dit vliegveld bevindt zich op het terrein van het artillerieschietkamp (ASK) 't Harde. Het vliegveld lag eerst op de Doornspijkse Heide aan de Overste Wanninkhofweg (gemeente Doornspijk), maar werd later verplaatst naar de Woldbergweg.

VLIEGVELD OLDEBROEK

Op 1 juli 1913 werd de Luchtvaart Afdeling opgericht op Soesterberg. Er waren toen vier vliegers.

Op 9 april 1914 werd aan de Overste Wanninkhofweg op de Doornspijkse Heide voor het eerst gevlogen met een Farman HF-20 van Soesterberg. Vlieger was Lt. Floris Albert van Heijst (geboren 28 augustus 1883) en waarnemer lt. Laurens Jan Roeper Bosch (geboren 4 mei 1888). Doel was het demonstreren van artilleriewaarneming met behulp van een vliegtuig. Met een verrekijker, voorzien van een afstandsmeter, werd bepaald hoe ver het projectiel van het doel neerkwam. Om te communiceren met de commandant van de batterij hing onder het vliegtuig een buis, waardoor een houten kokertje met een lang lint gegooid werd. In het kokertje zat een schets van het doel met de plaats van het neergekomen projectiel.

Het publiek kwam uit de verre omtrek om het vlieggebeuren te zien. De demonstratie was een succes, want daarna werd er regelmatig op Oldebroek gevlogen. Er werd een stuk heide geschikt gemaakt om er te kunnen starten en landen. De startbaan was 300 meter lang. Het midden van het terrein werd aangegeven door een kruis. De piloot moest binnen 150 meter van dit kruis blijven. In 1916 werd er een hangar gebouwd.

Op 21 augustus 1917, om 9 uur 's avonds, werd waarnemer 1^e lt. Herman Dooyewaard gedood, toen hij tegen de draaiende propeller van een vliegtuig liep. Het vliegtuig, dat bestuurd werd door lt. Land, was net geland. Dooyewaard werd op

Kaart waarop beide vliegvelden zijn ingetekend. Het oude vliegveld is lichtgroen en het huidige vliegveld is groen gekleurd. Kaart getekend door Jaap Elskamp 2013.

Boven: Farman HF-20 op Oldebroek in 1914.

Onder: Foto op Oldebroek tussen 1929 en 1938: Fokker C1A met Lynx-motor met registratie 489 en Fokker C1 met BMW-motor met registratie 501.

(Beide foto's: Nederlands Artilleriemuseum 't Harde)

24 augustus 1917 begraven op de begraafplaats Te Vraag aan de Sloterweg in Amsterdam.

In 1919 werd er een tweede hangar geplaatst, die eerst bij de Kemperheide stond. De Kemperheide was een vliegveld bij Arnhem, dat gesloten werd na 11 november 1918. Later was het terrein onderdeel van vliegveld Deelen. Het vliegveld werd gebruikt door de Luchtvaartafdeling van de Koninklijke Landmacht. Er werd een Artillerie Vliegtuig Afdeling (ArVA) opgericht, die bestond tot 1930. De afdeling kon beschikken over zes vliegtuigen.

Op 17 juni 1927 landde hier, vanwege slecht weer, om 15.15 uur een Fokker F-7A van de KLM. Het vliegtuig was op weg van Kopenhagen naar Schiphol. Het registratienummer was H-NADX (in 1929 werd de registratie gewijzigd in PH-ADX).

Op 18 augustus 1932 maakte een Fokker F-12 van de KLM hier een noodlanding, vanwege vervuilde benzine. Het registratienummer was PH-AFV Valk. De vliegtuigen van het type Fokker F-12, die vroeger naar Nederlands-Indië vlogen, hadden veel motorproblemen.

Op 10 november 1955 crashte omstreeks 10 uur een Piper L-18C Super Cub. Het registratienummer was 8A-57. Het toestel behoorde bij squadron 298 dat op Gilze-Rijen gestationeerd was. Het toestel werd totaal vernield. De piloot sergeant vlieger A. Rietman uit Arnhem werd lichtgewond. Waarnemer vaandrig W.F. van Vught uit Tilburg liep een schaafwond en een lichte hersenschudding op. Om te landen moest de piloot een draai van 18° maken. Door de lage snelheid raakte de linkervleugel overtrokken, waardoor het neerstortte. Het toestel vloog niet in brand. Dit was een geluk, want een jeep met een schuimblusser, die onderweg was, bleef steken in de hei. Op het internet is een foto te zien van het ongeluk. Kijk voor de site in de bronnen onderaan het artikel.

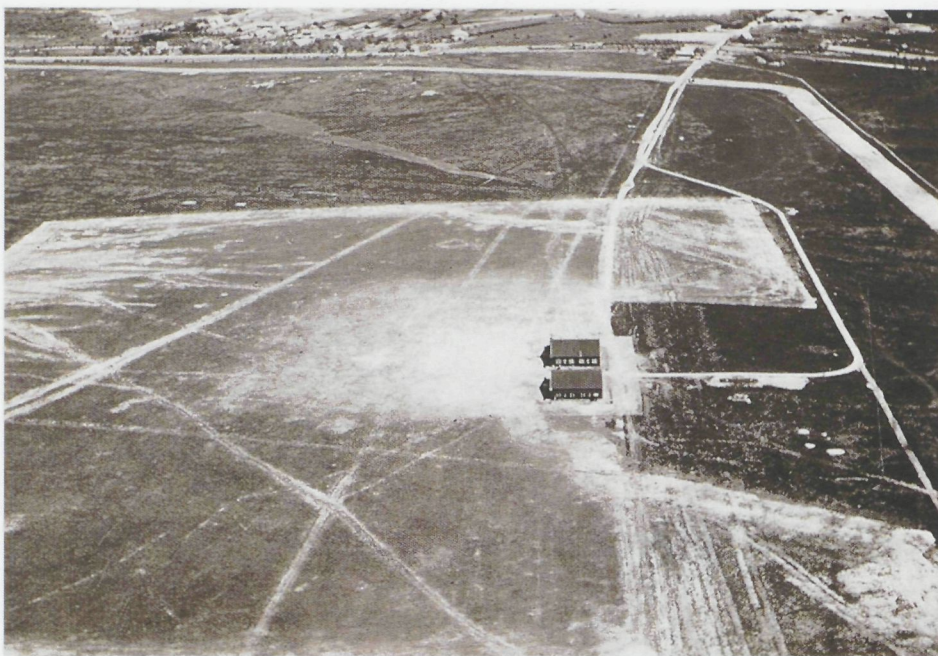
De Fokker F-12 van de KLM op Oldebroek op 18 augustus 1932. Tegen de romp staat een ladder om bij de motor te kunnen komen. (Foto: Nederlands Artilleriemuseum 't Harde)

AIRSTRIP OLDEBROEK

In 1957 werd het vliegveld verplaatst naar een terrein tussen de Woldbergweg en de Stenenkomweg. Het kreeg als adres Woldberg 3. Het werd toen een vliegstrip genoemd. Het lag op de coördinaten 52° 22' 32" NB en 5° 54' 32" OL. Het terrein had kadasternummer Epe en Oene A1686. Er was een hangar met een klein platform. De start- en landingsbanen werden in de luchtvaart aangeduid met de richting, waarin ze lagen. Daartoe werden alleen de eerste twee cijfers van de richting genoemd. De banen op 't Harde waren de zijden van de driehoek van het veld: baan 04/22, 10/28 en 16/34. Dus baan 04/22 ligt van 040° tot 220°. Alle banen waren 200 meter lang.

Op 11 januari 1958 gaf het ministerie van Oorlog ontheffing van artikel 42-1b van de Luchtvaartwet voor het gebruik van de Airstrip Oldebroek door de Groep Lichte Vliegtuigen van de Koninklijke Luchtmacht.

In 1961-1962 werd een Blister-hangar verplaatst van vliegveld Ypenburg naar Oldebroek. Een Blister-hangar was een hangar die bestond uit een stalen draagconstructie, bekleed met golfplaten. De uitwendige maten waren 28,5 meter lang en

Boven: Luchtfoto van het vliegveld aan de Overste Wanninkhofweg tussen 1919 en 1940. Op de foto zijn rechts van de hangars nog duidelijk de sporen te zien van de Hessenweg.

Onder: Fokker C5D op Oldebroek tussen 1926 en 1940.

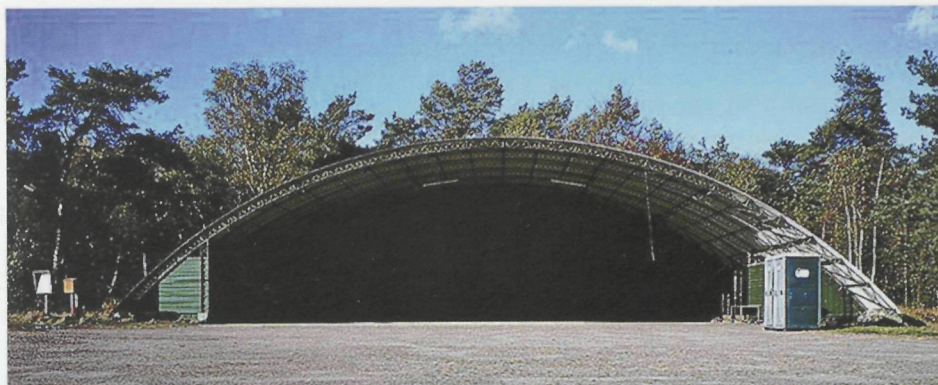
(Beide foto's: Nederlands Artilleriemuseum 't Harde)

27,5 meter breed. De bouwvergunning werd door de gemeente Epe verleend op 2 oktober 1961. De bouwkosten bedroegen ongeveer fl. 45.000.

De vliegstrip werd tot omstreeks 1975 gebruikt door de Groep Lichte Vliegtuigen van de Koninklijke Luchtmacht.

Het 298^e squadron was op 1 maart 1950 opgericht. Het was ontstaan uit het 6 ARVA-squadron (Artillerie Verkenning Afdeling). In het begin had het squadron de beschikking over vier Auster Mk. III-vliegtuigen op de vliegbasis Soesterberg. In 1951

De Blister-hangar op Oldebroek in 2005. (Foto: Jaap Elskamp)

verhuisde het squadron naar vliegveld Deelen. In 1952 werden de Austers vervangen door Piper Super Cubs van de types L-18C, L-21A en L-21B.

In 1953 verhuisde het squadron naar vliegveld Ypenburg. In 1955 kwam de eerste helikopter, de Hiller H-23B Raven. In 1956 kwam de De Havilland DHC-2 Beaver. In 1963 verhuisde het squadron weer naar Deelen.

In oktober 1962 werd het 300^e squadron opgericht. Het was gestationeerd op Ypenburg. In 1964 kreeg het squadron helikopters van Sud Aviation SE-3160 Alouette 3. Van 1968 tot 1995 was het squadron op Deelen gestationeerd. Verder vloog men met de Piper Super Cub, Hiller Raven en de Beaver. Op 8 augustus 1995 werd het squadron opgeheven.

De vliegtuigen op 't Harde werden gebruikt voor artilleriewaarneming. De vlieger was van de luchtmacht en de waarnemer van de Koninklijke Landmacht. De waarnemers werden opgeleid bij de Leger Luchtwaarnemersschool (LLWS) op Deelen. Later werd dit het Opleidings Centrum Grond-Luchtmacht Samenwerking (OCGLS). Behalve artilleriewaarneming en vuurleiding vanuit de lucht kreeg de luchtwaarnemer les in navigatie, radiocommunicatie, tankherkenning en fotografie. Vliegtuigen die hier kwamen, waren:

Piper Super Cub van 1952 tot 1976 bij KLu.

De Havilland Beaver van 1956 tot 1974 bij KLu.

Hiller Raven van 1955 tot 1965 bij KLu.

Sud Aviation Alouette 3 van 1963 tot 1999 bij KLu.

Bölkow B-105C van 1975 tot 2004 bij KLu.

HELIHAVEN ASK OLDEBROEK

Op 1 november 2010 werd de vliegstrip Oldebroek een militaire helihaven, een van de vier op het artillerieschietkamp 't Harde. Het kreeg de naam Helihaven ASK Oldebroek.

BRONNEN

Majoor Dick van Zuidam b.d. - Nederlands Artilleriemuseum 't Harde.

Streekarchief Epe - 1958 - nr. 5014.

Streekarchief Epe - 1961 - Bouwvergunning 3634.

Nieuwsblad voor Epe en omstreken - d.d. 11 april 1914.

Nieuwsblad voor Epe en omstreken - d.d. 25 augustus 1917.

Veluws Nieuws - d.d. 11 november 1955.

www.nihm-beeldbank.defensie.nl - Zoeken 2157_013046 Piper ongeval.

Gelders Archief - 0039 Gedeputeerde Staten - 3.20.9 - 11813 - Bouwverbod rondom vliegveld 1930.

Overheid - BWBR0029861/22-12-2013.

Foto's: Nederlands Artillerie Museum 't Harde, en eigen archief Jaap Elskamp.

Links: Op Soesterberg uit 1913. Geheel links: lt. Roeper Bosch.

Linksonder: Lt. Dooyewaard in 1917.

Rechtsonder: Luchtfoto van de vliegstrip aan de Woldberg in 2000. Linksboven ligt de Woldbergweg en onder de Stenenkomweg. Duidelijk zijn de zes aanvliegbanen te zien, die in het bos uitgespaard zijn.

DE EVANGELISATIE BETHEL TE EMST

ADRI VREUGDENHIL

Bij het beschrijven van de geschiedenis van de Goede Herderkerk te Epe kwam ik onder andere de evangelisatie Bethel te Emst tegen. Vanuit deze evangelisatie is de Rechtzinnige Hervormde Evangelisatie te Epe ontstaan; de voortzetting daarvan is de huidige Goede Herderkerk. In tegenstelling tot wat er in Epe gebeurde, zijn in Emst alle sporen van Bethel verdwenen. Om toch de geschiedenis van Bethel niet verloren te laten gaan is dit artikel geschreven. Het is een bewerking van een hoofdstuk van de nog te publiceren geschiedenis van de Goede Herderkerk te Epe.

NEPV EN VVW

Onder de verschillende evangelisatieverenigingen die in de negentiende eeuw in ons land actief waren, zijn er twee die van veel belang zijn geweest voor het kerkelijk leven in onze omgeving. Dat zijn de 'Nederlandsche Evangelisch-Protestantische Vereeniging' en de 'Vereeniging van Vrienden der Waarheid'. De activiteiten van de laatstgenoemde vereniging leidden in 1888 tot het ontstaan van de Gereformeerde Kerk van Epe.¹⁾ Voor Emst moeten we kijken naar de Nederlandsche Evangelisch-Protestantse Vereeniging, in het vervolg de NEPV genoemd. Omdat de NEPV in belangrijke mate de evangelisatiearbeid bepaalde in Emst, en later ook in Epe, is het noodzakelijk in het kort wat te vermelden over het ontstaan en de grondslag van deze vereniging.²⁾

De oprichting van de NEPV gebeurde op 21 juni 1853. Initiatiefnemer was Abraham Capadose. Naast Capadose, werd het voorlopige bestuur gevormd door P.J. Elout van Soeterwoude, ds. G. Barger, ds. O.G. Heldring, ds. J. de Liefde en ds. L.J. van Rhijn. Ook ds. H.W. Witteveen uit Ermelo was er de eerste tijd bij betrokken.

Een reden voor de oprichting vormde het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853. De protestanten vreesden dat hierdoor het protestantse karakter van de natie teloor zou gaan en startten een breed gedragen protestactie, de Aprilbeweging genaamd. De hulp van koning Willem III werd zelfs ingeroepen, maar die kon en mocht niets doen. Ten eerste was volgens de grondwet van 1848 niet de koning, maar de minister verantwoordelijk; ten tweede was er volledige godsdienstvrijheid gekomen.

Het was de bedoeling dat de NEPV een vrije, zelfstandige, nationale, Nederlandse vereniging van broeders in Christus zou vormen. Ze wilde een nationaal karakter hebben, de dwalingen van Rome bestrijden en de waarheden van het christendom aannemen. De grondslag van de vereniging werd in hoofdzaak gevormd door de apostolische geloofsbelijdenis, waarbij enkele artikelen wat aangescherpt werden.

De NEPV kan als een orthodoxe vereniging worden gezien, ze was echter niet streng confessioneel. Wel diende elk lid te erkennen op de gemeenschappelijke

grond van de protestantse belijdenisgeschriften te staan. Men wilde staan op het fundament van het algemeen onbetwijfeld christelijk geloof dat de kerk de eeuwen door had beleden. Daaraan wilde men vasthouden, dat mocht niet betwijfeld worden, zoals dit in moderne kring juist gedaan werd. De doelstelling van de NEPV was driedelig. Ten eerste wilde zij tegenover de Rooms-Katholieke Kerk en tegenover het ongelooft de ware eenheid van het evangelisch protestantisme uitdragen. Verder wilde zij door colporteurs en evangelisten Gods Woord verbreiden om de haars inziens verderfelijke invloed van de Rooms-Katholieke Kerk en van het ongelooft tegen te gaan. En ten slotte vond zij het internationale aspect belangrijk door zich aan te sluiten bij gelijksoortige verenigingen in het buitenland.

VERSCHUIVING

Omdat in de grote steden vaak al lokale evangelisatiecomités werkzaam waren, zocht de NEPV, zeker in het begin, juist haar werkterrein op het platteland. Ook verschoof geleidelijk de doelstelling van de NEPV. Had men bij de oprichting vooral aan de arbeid onder de rooms-katholieken gedacht, al vrij snel lag de nadruk op de binnenlandse zending, dat wil zeggen, de evangelieverkondiging aan ongelovigen. Ook werd in toenemende mate voorzien in de nood van vacante hervormde gemeenten.

De belangrijkste werkzaamheden op het terrein van de organisatie werden verricht door het hoofdbestuur dat als zetel 's-Gravenhage had. Plaatselijke evangelisatieverenigingen konden op basis van vrijwilligheid een verzoek bij het hoofdbestuur indienen om een evangelist ter plaatse aan te stellen; zij behielden echter hun volledige zelfstandigheid. Als tegenprestatie droegen zij jaarlijks een bijdrage af aan de kas van de NEPV. De evangelist bleef in dienst van de NEPV, die hem ook betaalde. Een vaste strategie was dat de evangelist in een nieuwe standplaats een zondagsschool begon en 's zondags ergens in een gehuurde ruimte een godsdienstoefening hield.

EVANGELISATIE OP DE VELUWE

In onze omgeving ontplooidde de NEPV verschillende activiteiten, onder andere in Olst, Deventer en Beekbergen. Het hoofdbestuur was redelijk op de hoogte van de situatie in Vaassen en Emst. Het bestuurslid en latere voorzitter jhr. Elout van Soeterwoude had in zijn jonge jaren de kostschool van ds. Van Niel in Vaassen bezocht en was daar ook aangenomen als lidmaat van de hervormde gemeen-

De eerste kerk van Emst

te.³⁾ Ook was van 1862 tot 1864 evangelist E.F. Malga in Oene woonachtig geweest om te arbeiden langs de IJssel tot Deventer.⁴⁾ Tevens was ds. Verhoeff uit Vaassen in 1864 benoemd tot agent van de NEPV.

In 1866 werd Emst een zelfstandige hervormde gemeente met een eigen kerkgebouw. Tot die tijd viel men onder de hervormde gemeente van Epe. De eerste predikant van Emst was ds. A.A. Sels. Hij werd op 8 mei 1868 door ds. Worst van Epe bevestigd.⁵⁾ Hij was, evenals ds. Worst, de moderne (vrijzinnige) richting toegedaan, hoewel een groot deel van de Emster bevolking daar duidelijk afwijzend tegenover stond. Dit was dan ook de reden dat er al in het voorjaar van 1869 een rechtzinnige evangelisatievereniging werd opgericht, die aansluiting zocht en vond bij de NEPV. Een van de initiatiefnemers was Hendrik van Huffelen, die met een aantal medestanders in Emst graag een orthodoxe prediking zag. Het is niet bekend wie de overige bestuursleden van de nieuwe vereniging waren. Er waren kennelijk wel contacten met de NEPV; waarschijnlijk had ds. Verhoef van Vaassen het bestuur van de NEPV op de hoogte gebracht van de situatie in Emst.

DE EERSTE EVANGELIST VOOR EMST

Het is dan ook de voorzitter van dat bestuur die in juni 1869 voorstelde om in Vaassen en omstreken een evangelist aan te stellen.⁶⁾ Er was namelijk een jonge evangelist uit de omgeving beschikbaar: Dirk Meeuwenberg uit Deventer. Omdat hij een belangrijk aandeel had in de stichting van de evangelisatie in Emst, ga ik even in op zijn levensloop.

Derk Meeuwenberg werd op 25 oktober 1843 in Bathmen geboren als zoon van Gerrit Meeuwenberg en Reinira Wijers. Over zijn jongelingsjaren is weinig bekend. Het kan zijn dat hij onderwijzer was, zo wordt hij tenminste in het overzicht van het geslacht Meeuwenberg genoemd. Hij huwde in 1864, 20 jaar oud, met de 25-jarige Johanna Kers uit Nijbroek. In de huwelijksakte had hij het beroep van koopman. Ze kregen een zoontje Gerrit in 1865. Tot groot verdriet van Derk overleed zijn vrouw al in 1866 en bleef hij als jonge weduwnaar met een klein kindje achter. Gelukkig woonde zijn familie in de buurt, zodat hij niet alleen stond in de zorg voor zijn kind.⁷⁾

In 1867 leerde hij in Deventer iemand kennen die grote invloed had op zijn geestelijke vorming. Vanaf die tijd ontbrandde in zijn hart een grote liefde voor de Heer en wilde hij in zijn leven daar ook uitdrukking aan geven. Hij ondernam gedurende twee jaar verschillende collectereizen om geld in te zamelen voor een christelijke school in Deventer. Op die reizen bezocht hij ook verschillende keren Den Haag waar hij in aanraking kwam met Abraham Capadose en jhr. mr. J.P. Elout van Soeterwoude, toentertijd respectievelijk voorzitter en bestuurslid van de NEPV. Zij vroegen hem of hij geen roeping gevoelde evangelist te worden. Capadose onderwees hem zelf in bijbeluitleg. In oktober 1868 bood hij zich dan ook als evangelist aan bij het bestuur van de NEPV. In november van datzelfde jaar besloot het bestuur hem uit te nodigen voor een persoonlijke kennismaking. Deze kennismaking verliep naar wens, want in de volgende bestuurvergadering besloot men om

Meeuwenberg op de gewone voorwaarden met drie maanden proeftijd aan te stellen als evangelist met een salaris van acht gulden per week. Tevens bepaalde het bestuur dat hij onder evangelist Kievit van Deventer in die plaats en omstreken werkzaam zou zijn. Ook werd hem dringend aanbevolen zich gedurende die tijd te oefenen in de Hollandse taal en schrift.

Begin 1869 vroeg men aan Kievit hoe het ging met Meeuwenberg. Kievit was wel tevreden met diens vorderingen, maar adviseerde toch zijn proeftijd nog wat te verlengen. Zoals hiervoor genoemd besloot het bestuur Meeuwenberg aan te stellen voor Vaassen en omstreken, voorlopig als hulpevangelist tegen een salaris van negen gulden per week. De vorderingen van Meeuwenberg gedurende de laatste drie maanden waren, volgens de informatie van Kievit, alleszins bevredigend. Hij zou op 1 juli 1869 met zijn werk kunnen aanvangen.

Hoewel het in eerste instantie de bedoeling was dat Meeuwenberg in Vaassen ging wonen, gaf dat problemen met de huisvesting en werd Emst zijn woonplaats. Hij arriveerde in Emst op 23 juli 1869. Op 28 augustus 1869 trouwde hij opnieuw, nu met Johanna Gezina Hermina Hagens uit Eibergen, 25 jaar oud. Hij meldde dat pas na de trouwdag aan het bestuur van de NEPV. Dat vond het bestuur niet juist en men schreef aan Meeuwenberg *'dat men wel graag van te voren had geweten dat hij wenste te trouwen.'* Maar hij kreeg wel tien gulden ter vergoeding van diverse onkosten. Zijn salaris werd elf gulden per week.

Er was nu een evangelist in Emst en ook een evangelisatievereniging met een bestuur, maar het is onbekend waar Meeuwenberg in de eerste jaren zondagsschool gaf en godsdienstoefeningen hield. De NEPV vergoedde aan Meeuwenberg wel de kosten voor lokaalhuur.

STICHTING LOKAAL IN EMST

In juli 1870 berichtte Meeuwenberg het bestuur van de NEPV dat hij pogingen wilde aanwenden om in Emst een lokaal te stichten. Hij wilde graag een collectereis ondernemen teneinde een bedrag van 130 gulden bij elkaar te krijgen. Voor dat bedrag kon hij onder andere meubilair uit een lokaal in Deventer overnemen. Het bestuur keurde deze collectereis goed.

Meeuwenberg had zelf geen geldmiddelen, maar bedacht een ingenieus plan om een lokaal in Emst te verkrijgen. Uiteraard had hij goede contacten in Deventer, waar hij immers had gewoond en onder evangelist Kievit had gewerkt. De Deventer evangelisatie bloeide en op Meeuwenbergs verzoek wilde men wel helpen met het stichten van een lokaal in Emst.

Bestuurslid Hendrik van Huffelen verkocht in september 1870 een perceel grond met woning, gelegen op Het Handel, aan de evangelisatie in Deventer. Die betaalde een gedeelte van de koopsom contant. Voor het restant van de koopenningen ter grootte van 500 gulden werd door Van Huffelen een hypotheek verstrekt tegen vier procent, jaarlijks te voldoen. Op dit perceel werd het lokaal gebouwd, ook met financiële hulp van de Deventer evangelisatie. Deze bleef de volgende jaren eigenaar van grond en opstallen.

Lokaal en woning Bethel

INWIJDING LOKAAL

Het lokaal is op 16 juli 1874 ingewijd door Meeuwenberg en kreeg de naam Bethel, 'Huis Gods'. Toen men bezig was met de bouw van het lokaal, werd weleens de vraag gesteld waar toch de mensen vandaan moesten komen om dit lokaal te vullen. Maar bij de inwijding was het gebouw geheel gevuld, niet slechts met nieuwsgierigen maar ook met werkelijke belangstellenden, die later trouwe

leden van de evangelisatie werden. Er is een oude foto van het gebouw Bethel, die een redelijk beeld geeft van het lokaal met woning. Aan de hand van deze foto is ook een pentekening gemaakt. Naast het zoontje uit zijn eerste huwelijk kreeg Meeuwenberg in Emst drie kinderen, allen zonen. Twee van deze kinderen zijn later predikant geworden. We komen later een van hen tegen als bevestiger van evangelist Fortuin in Epe, maar dat is een groot aantal jaren later.

VERTREK MEEUWENBERG / KOMST VAN LINDONK

In april 1875 berichtte Meeuwenberg het bestuur van de NEPV dat hij een verzoek had gekregen om als evangelist naar een nieuwe evangelisatie in Knijpe bij Heerenveen te komen. Het bestuur had geen bezwaar, temeer omdat door Knijpe voor het salaris van de evangelist een bedrag van 800 gulden in de kas van de NEPV zou worden gestort. Dat was belangrijk meer dan Emst kon opbrengen. Het werd hierdoor mogelijk een extra evangelist te benoemen en een nieuwe in Emst aan te stellen. Dat werd Cornelis van Lindonk, een jongeman van 25 jaar; ook voor hem was het zijn eerste standplaats. Hij kreeg een proefjaar en een salaris van elf gulden per week.

De voorzitter van de NEPV, inmiddels jhr. Elout van Soeterwoude, leidde hem op zondag 4 juli 1875 in als evangelist tot zijn dienstwerk, met een rede naar aanleiding van Titus 2:7-15. Er was een grote opkomst. De voorzitter meldde in het bestuur dat hij diep onder de indruk was van de zegen die onder de prediking van het evangelie daar was gebracht. Later verwoordde Van Lindonk het zo: *'Broeder Meeuwenberg heeft in Emst met grote zegen het evangelie verkondigd, vele zielen werden toegebracht tot de gemeente. De vruchten van zijn werk kwamen mij in mijn arbeid zeer ten dienste; het was een biddende gemeenschap.'*

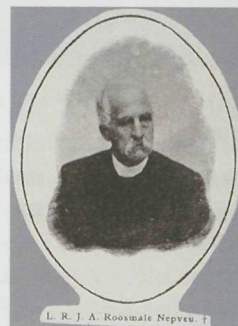
Het bleek echter dat een aantal leden van de evangelisatie problemen had met Van Lindonk. Het bestuur van de NEPV kreeg al in februari 1876 berichten over moeilijkheden in Emst. Sommige leden van de evangelisatie wensten Meeuwenberg terug. Het bestuur zou betrokkenen schrijven met *'een aanmaning tot zachtheid en verdraagzaamheid om de gerezen geschillen te vereffenen.'* Maar de moeilijkheden hiel-

den aan. Een naburige evangelist, Veldhuizen uit Beekbergen, schreef eind 1876 zelfs aan het bestuur of het niet beter zou zijn als Van Lindonk een andere standplaats zou krijgen. Veldhuizen stelde voor om hem te laten ruilen met evangelist Taanman uit Neede. Het bestuur voelde hier wel iets voor en polste zowel Taanman als Van Lindonk en ook de plaatselijke besturen. Een ieder ging akkoord met deze oplossing. In januari 1877 schreven echter een aantal leden van de evangelisatie een roerende brief aan het NEPV-bestuur. Zij zouden het vertrek van Van Lindonk bijzonder betreuen. Volgens de brieven schrijvers ging het maar om drie à vier personen die problemen hadden met de evangelist: *'Zij kunnen niet verdragen dat hij recht door zee gaat en nu van vreugde opspringen als hij weggaat.'*

We vinden als ondertekenaars van deze brief voor het eerst een aantal namen, namelijk: F.H. Jonker, A. Beekhuis, H. Wijnbergen, G. Beekhuis, H. Beekhuis en L. Beekhuis. Dit zijn geen bestuursleden, want zij schrijven: *'Het zoude alles zeer goed kunnen gaan als dit bestuur werd weggenomen en door andere personen de plaats werd vervuld.'*⁸⁾

De nieuwe voorzitter van de NEPV, L.R.J.A. Roosmale Neppeu, ging in februari 1877 zelf op bezoek naar Emst en deed hiervan verslag in het bestuur: *'Hij vond daar veel goeds maar toch bij voortduring een droevige verdeeldheid bij sommigen der broeders, waaronder Van Lindonk veel te lijden heeft. Hij hoopt dat de verwisseling met broeder Taanman bevorderlijk zal zijn aan de goede verstandhouding onderling, opdat het werk niet gestoord worde.'*

Van Lindonk vertrok op 4 april 1877 naar Neede en op 15 april arriveerde Cornelis Taanman met vrouw en kinderen in Emst. Taanman was een evangelist van 31 jaar die al meerdere standplaatsen had gehad.

L. R. J. A. Roosmale Neppeu

WISSELING VAN DE WACHT

Taanman heeft later een impressie gegeven van zijn (korte) periode in Emst. Het geeft een beeld van de Emster evangelisatie in die dagen; daarom laat ik het hier volgen:

*'15 april (1877) deed ik te Emst mijn intrede en sprak naar aanleiding van Filippenzen 1:27a. Zeer hartelijk was onze ontvangst in de vriendenkring te Emst. Hier vond ik eene geregelde werkring: Zondags tweemaal preeken; twee Zondagsscholen waarvan één door mijne vrouw werd gehouden. Zondagsavond hield ik Jongelings Vereeniging en had drie catechisaties door de week en gedurende de wintermaanden door de week één avond onderlinge Bijbelbespreking. In Juni richtte ik in de buurtschappen Nierze (onder Vaassen) en in het Eperbroek (onder Epe) Zondagsscholen op, die door twee broeders geregeld des Zondags werden gehouden; ook hield ik er nu en dan Bijbellezing. Menige vrucht van het goede Woord Gods kwam te Emst en omstreken openbaar. Daar broeder Meeuwenberg gaarne uit Zeeland weder te Emst wilde zijn waar hij de Evangelisatie had gesticht, besloot het Bestuur ons naar Lochem te zenden. 28 april 1878 sprak ik te Emst een woord van afscheid naar aanleiding van Johannes 3:30.'*⁹⁾

Zoals hieruit wel blijkt, had een evangelist nogal wat te doen, er waren erg veel activiteiten. Meeuwenberg was inmiddels in Zeeland werkzaam, in een nieuwe evangelisatie; hij had ongetwijfeld een groot organisatietalent. Meeuwenberg kreeg daar contact met evangelist Wesseldijk van Hansweert, ze werden goede vrienden.

In maart 1878 berichtte Meeuwenberg het NEPV-bestuur dat hij indien mogelijk graag weer naar Emst wilde terugkeren. Waarschijnlijk had hij iets ge-

Het gezin Taanman

hoord van de daar gerezen problemen, en Emst ging hem zeer aan het hart. Het bestuur van de NEPV stemde ermee in dat hij opnieuw in Emst geplaatst werd. Overigens blijkt uit het verslag van Taanman niets van de eerder genoemde problemen. Misschien geeft zijn intredetekst (Filippenzen 1:27) een indicatie:

'Alleenlijk wandelt waardiglijk het Evangelie van Christus, opdat, hetzij ik kom en u zie, hetzij ik afwezig ben, ik van uw zaken moge horen, dat gij staat in één geest, met één goed gezamenlijk strijdende door het geloof des Evangelies.'

Evangelist Taanman vertrok in april 1878 naar Lochem, hij is dus maar één jaar in Emst geweest. Op 15 april 1878 betrok Meeuwenberg met zijn gezin, inmiddels bestaande uit vrouw en vier kinderen, opnieuw de woning naast Bethel. Alle problemen in Emst waren nu achter de rug. Bethel werd een bloeiende evangelisatie onder de vaste leiding van Meeuwenberg. In deze periode hield hij zich intensief bezig met de stichting van een evangelisatie in Epe. Op zijn voorspraak werd daar in 1880 evangelist Wesseldijk geplaatst.

DE EVANGELISATIE VAN EMST OP EIGEN BENEN

Meeuwenberg had er in april 1880 voor gezorgd dat de evangelisatievereniging Bethel erkend werd als rechtspersoon. Tot dusver was dat waarschijnlijk nog steeds de evangelisatie van Deventer. In november 1880 werd namelijk door deze evangelisatie haar bezit op Het Handel verkocht aan de 'Vereeniging van Evangelisatie te Emst'. Meeuwenberg trad namens deze vereniging op als koper. De Emster evangelisatie betaalde 700 gulden aan de evangelisatie van Deventer en nam tevens de hypotheek van 500 gulden over die nog steeds op het perceel rustte, nu ten gunste van de weduwe van Hendrik van Huffelen.¹⁰⁾

Bethel had nu dus rechtspersoonlijkheid, de nieuwe evangelisatie van Epe nog niet. Daarom werd de grond met opstallen die evangelist Wesseldijk in Epe aankocht en bouwde, op naam van evangelisatie Bethel geregistreerd. Het heeft de Eper evangelisatie later nog veel moeite gekost om dat terug te draaien en de eigendoms papieren naar Epe te laten gaan.

Meeuwenberg maakte, samen met zijn vriend, evangelist Wesseldijk van Epe, ver-

schillende zendingsreizen in Nederland. Vaak ook samen met de heer Roosmale Nepveu, in die tijd voorzitter van het bestuur van de NEPV. Roosmale Nepveu was kolonel b.d. en adjudant in buitengewone dienst van de koningin. Hij was goed bekend in Emst. In 1882 kocht hij de Nijmolen in Emst (het latere Utermöhlen).¹¹⁾

Ook in de tweede periode in Emst kreeg Meeuwenberg drie kinderen: twee meisjes en een jongen, die laatste werd ook predikant.

NOODKREET UIT EMMEN

In voorjaar 1884 kwam er bij het bestuur van de NEPV een noodkreet uit Emmen binnen. Men had dringend behoefte aan een evangelist en vroeg om Meeuwenberg, die had men leren kennen op een van diens zendingsreizen. Het bestuur ging akkoord en benoemde Meeuwenberg in Emmen, te beginnen omstreeks mei 1884. Meeuwenberg en gezin vertrokken 5 mei uit Emst. Voordien waren er vanuit Emst verschillende brieven bij het bestuur van de NEPV binnengekomen, voorzien van vele handtekeningen, waarin gevraagd werd Meeuwenberg in Emst te laten. Mocht het echter écht noodzakelijk zijn dat hij vertrok, dan vroeg men om toch een nieuwe evangelist te zenden naar Emst teneinde het werk daar voort te zetten. Het bestuur van de NEPV berichtte het bestuur van Bethel dat na het vertrek van Meeuwenberg zeker weer een evangelist in Emst benoemd zou worden.

Meeuwenberg schreef na zijn aankomst in Emmen een brief aan het bestuur van Bethel: *'Mijn afscheid te Emst was zeer zwaar en ook ons vertrek. Dinsdagmorgen waren een 30 tal vrienden en vriendinnen nog zamen gekomen en zagen zoo ver zij konden met tranen het rijtuig na waar wij waren gezeten Veel erkentelijkheid heb ik te Emst bij het vertrek mogen ondervinden.'*¹²⁾ Hij heeft maar korte tijd de evangelisatie van Emmen kunnen dienen. Op 16 maart 1886 is hij daar overleden, nog maar 43 jaar oud. Hij had zijn beste krachten aan de evangelisatiearbeid gegeven.

KOMST LAWANT

Het bestuur van de NEPV heeft zich uitvoerig beziggehouden met de vervanging van Meeuwenberg in Emst. Voorzitter Roosmale Nepveu gaf in een bestuursvergadering toelichting op de lokale toestand in Emst. Men kwam tot de conclusie dat dit waarschijnlijk een goede plaats zou zijn voor de 28-jarige evangelist Johannes Lawant, die werkzaam was in Neede. Daar was hij nog in zijn proefjaar dat in mei 1884 zou eindigen. Er was binnen het bestuur wel enig verschil van mening over de persoon Lawant. Om die reden besloot men zijn proeftijd nog wat te verlengen. De secretaris zou het bestuur in Emst berichten dat men voornemens was evangelist Lawant van Neede naar Emst te verplaatsen, waar hij omstreeks juli met zijn werkzaamheden zou kunnen aanvangen. Lawant is op 2 augustus 1884 in Emst gearriveerd, met zijn vrouw en een pasgeboren baby.

Er speelde trouwens nog iets wat de mening van de NEPV toont over het voor gaan van de evangelisten. Er was namelijk een klacht uit Neede binnengekomen over een preek van Lawant op Goede Vrijdag. Deze preek handelde over de pre-

destinatie (uitverkiezing). Dit theologische begrip houdt in dat alleen een aantal uitverkorenen zalig worden. Op verzoek van het bestuur van de NEPV had Lawant hun deze preek toegezonden. Na lezing van de preek zond het bestuur deze terug met de vermaning aan Lawant *'om zich te beperken tot bijbellezingen en geen preken te houden die de stichting niet bevorderden!'* Hij moest zich dus onthouden van uitspraken over zo'n gevoelig en omstreden onderwerp. Zoals Lawant zelf later zei: hij moest nog veel leren.

Toen in 1885 ds. Sels uit Emst vertrok, verzocht het bestuur van de NEPV aan Emst om de diensten in Bethel te laten vervallen als er 's zondags uit de ring een 'gelovige' (orthodoxe) predikant in de hervormde gemeente voorging. Dit viel echter niet goed bij de leden van de evangelisatie. Zij wilden gewoon op zondag naar de dienst in Bethel gaan. NEPV-bestuurslid Knottnerus zou zich in Emst op de hoogte stellen. Lawant meldde dat hij zich krachtig inzette voor de beroeping van een gelovige predikant. Dat is overigens niet gelukt. Men heeft tot 1902 moeten wachten voor de orthodoxe predikant G. van Rhijn naar Emst kwam.

Wel heeft Lawant nog enige tijd zondagavonddiensten gehouden in de kapel van de Cannenburch in Vaassen. De Cannenburch was in 1884 in bezit van de familie Van Lynden gekomen. Een lid van deze familie, K.T. baron van Lynden, was secretaris van het bestuur van de NEPV. Maar deze diensten waren geen succes want in september 1886 berichtte Lawant aan het NEPV-bestuur *'dat met de ingestelde dienst op de Cannenburgh des Zondags avonds, het werk te Emst schade lijden moet en aan de vrienden onaangenaam is.'* Hij stelde voor om dit voortaan te wijzigen en *'de dienst op de Cannenburgh op woensdag of donderdag te houden en in Emst weer geregeld een zondagavondbeurt te houden.'* De diensten op de Cannenburch werden toch niet al te goed bezocht. Met het vertrek van Lawant zijn deze diensten waarschijnlijk gestopt.

Lawant kreeg in mei 1887 een andere standplaats: Rijswijk. Hij verliet Emst op 23 mei. Later gaf hij een terugblik op zijn Emster periode, die wil ik u niet onthouden: *'Ik vond er een levendigen, warmen kring van Christenen en wij werden er allerhartelijkst ontvangen. Nooit heb ik meer de gemeenschap der heiligen gevoeld, dan bij die eenvoudige broeders en zusters. Nimmer heb ik ook een kring ontmoet, die beter het doel van evangelisatie begreep. Het was een zendingswerk waarin oud en jong medearbeidde, naar de mate hunner gaven en krachten. Een gezegende tijd heb ik hier doorgebracht en er met vreugde gewerkt.'*

Lawant was de laatste evangelist van de NEPV die in Emst werkzaam was. Het is niet geheel duidelijk wat er tussen het bestuur in Emst en het bestuur van de NEPV speelde, maar de NEPV was niet van zins daar een nieuwe evangelist te plaatsen. Wel kwam er in augustus 1888 een jonge evangelist naar Emst, Pieter van der Kam, oud 26 jaar. Hij kwam van Kapelle in Zeeland, samen met zijn vrouw en twee kinderen. Van der Kam was niet in dienst van de NEPV. Hij heeft zich erg bemoeid om in Gortel een school te krijgen. Daartoe werd op 15 december 1889 door Van der Kam, samen met enige inwoners van Gortel een vereniging opgericht, genaamd 'Het Mosterdzaadje'. Het doel van de vereniging was enerzijds *'om*

onder hare leden liefde, achting en eendrachtige samenwerking aan te kweeken' en anderzijds 'het doen geven van godsdienst- en gewoon lager onderwijs'. Deze vereniging bestaat nog steeds in Gortel.¹³⁾

Kennelijk wilde men in Emst toch wel graag bij de NEPV blijven behoren, want men deed via evangelist Van der Kam daartoe in 1889 een verzoek. Het NEPV-bestuur besloot op 20 maart 1889 niet op dat verzoek in te gaan en noemde onder andere als reden: 'wegens het misbruik van collecteren'. De dag daarop stuurde de secretaris een brief aan 'V.d.K.' te Emst dat 'in antwoord op zijn schrijven van 11 maart afwijzend is beschikt op de aanvraag tot wederopneming van de Emster vereniging.'

¹⁴⁾ Van der Kam kreeg in Emst nog twee kinderen en vertrok op 16 maart 1891 met het gehele gezin naar Amerika.¹⁵⁾

Door M. van de Esschert¹⁶⁾ worden ook enige namen genoemd van latere evangelisten van Bethel, namelijk Van Paddenburg, Van de Kamp en Van Wijk. Van Paddenburgh heeft niet in Emst gewerkt. Hij was wel in dienst van de NEPV geweest, maar had door verschil van inzicht over de bediening van de sacramenten bedankt. Hij sloot zich later aan bij de Vergadering van Gelovigen.¹⁷⁾ De door Van de Esschert genoemde evangelist Van de Kamp moet zijn Van der Kam.

EVANGELIST VAN WIJK

Evangelist Van Wijk was de laatste evangelist die in Emst heeft gewerkt; daarom nog wat gegevens over zijn leven en werk. J.J.L. van Wijk was geboren in 1842 en had, alvorens hij naar Emst kwam, eerst als evangelist een drietal jaren in Duitsland gewerkt, daarna drie jaren in Olst. Hij kwam op 30 april 1891 naar Bethel in Emst, een maand na het vertrek van Van der Kam. Van Wijk heeft als evangelist ruim dertig jaar in Emst gewerkt. In 1902 kwam ds. G. van Rhijn naar de hervormde gemeente van Emst—als eerste orthodoxe predikant. Er bestond een afspraak dat, als er een orthodoxe predikant naar Emst kwam, de evangelisatie Bethel zou stoppen met haar activiteiten. Dat deed Van Wijk echter niet. Hij bleef doorgaan met diensten en collecteren voor het evangelisatiewerk. In december 1903 liet ds. Van Rhijn in het dagblad *De Nederlander* een ingezonden stuk opnemen waarin hij fors uithaalde naar Van Wijk en naar het bestuur van Bethel omdat er nog steeds diensten in Bethel werden gehouden, die volgens Van Rhijn overigens maar door weinigen werden bezocht. Van Wijk reageerde ook met een ingezonden stuk, waarin hij probeerde zijn werk te rechtvaardigen. Beide stukjes werden door de *Eper Courant* overgenomen. Een en ander zorgde uiteraard voor enige commotie in Emst en Epe.¹⁸⁾ Uiteindelijk is Van Wijk wel met zijn werk gestopt, ook al vanwege zijn leeftijd. Hij is wel in Bethel blijven wonen. Inmiddels was hij eigenaar van het lokaal en de woning geworden. Hij was ook eigenaar van een zondagsschoolgebouwtje in het Zuukerveld bij Epe.

Op 14 mei 1923 overleed hij op 80-jarige leeftijd. Sinds hij in 1909 weduwnaar was geworden, woonde hij alleen; men vond hem dood bij zijn bed.¹⁹⁾ Zijn dochters verkochten Bethel en het zondagsschoolgebouwtje. Bethel werd voor 2600 gulden gekocht door Christiaan van Huffelen, een zoon van de initiatiefnemer van het

eerste uur.²⁰) Het zondagsschoolgebouwtje werd voor 65 gulden verkocht aan de evangelisatievereniging in Epe.

Het lokaal Bethel werd daarna zo nu en dan nog gebruikt, onder andere door het Leger des Heils. In 1953 is het gesloopt door de firma Van de Weerd, die eigenaar was geworden en een tuinderij op deze plaats had. Driekwart eeuw historie was ten einde. Niets in Emst herinnert nog aan Bethel.

NOTEN

1. *Dankbaar herdenken en gelovig vooruitzien: de geschiedenis van 100 jaar gereformeerde kerk van Epe.*
2. Voor de geschiedenis van de NEPV is geput uit *Gedenkschrift bij het vijftig jarig jubileum van de Nederlandsche Evangelisch-Protestantsche Vereeniging 1853-1903*, 's-Gravenhage 1903, en ook uit het boek van Dr. G.J. Mink: *Op het tweede plan: evangelisten in de tweede helft van de negentiende eeuw.* Leiden 1995.
3. *Figuren uit het Reveil* door mr. B. de Gaay Fortman. Pag. 315 e.v., Kampen 1980.
4. Malga was een neef van ds. Witteveen uit Ermelo. Zie voor hem: ds. A. de Groot, *Hermanus Willem Witteveen en zijn Zendingsgemeente te Ermelo.* Nijkerk 1984.
5. *Honderd jaar Hervormde Gemeente Emst* door M. van den Esschert. Emst 1966.
6. De gegevens over Bethel zijn voor een belangrijk deel ontleend aan de notulen van het bestuur van de NEPV; deze berusten in het Réveil-Archief in de UvA te Amsterdam. Er wordt niet steeds naar deze notulen verwezen. Letterlijke citaten zijn cursief weergegeven.
7. De gegevens van Meeuwenberg zijn ontleend aan de genealogie van het geslacht Meeuwenberg en aan de Genlias-database. Ook zijn de bevolkingsgegevens van de gemeente Epe geraadpleegd.
8. Brief 25 januari 1877 aan het bestuur van de NEPV, in Réveil-Archief.
9. C. Taanman, *Kroniek van Cornelis Taanman 1846-1926*, Bennekom 1995, 2e druk.
10. Volgens akten van koop, verkoop en hypotheekvestiging, berustend in het Gelders Archief. Wijlen de heer W. Terwel uit Vaassen heeft kopieën van deze stukken aan schrijver ter hand gesteld.
11. *Utermöhlen in verband sinds 1880.* Een uitgave van Koninklijke Utermöhlen N.V. bij het 110-jarig bestaan.
12. Brief in Réveil-Archief in UvA. RA-23.
13. *Het Mosterdzaadje: 1890-1990*, uitgegeven ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan.
14. Brievenboek bestuur NEPV.
15. Bevolkingsgegevens gemeente Epe.
16. In: *Honderd jaar Hervormde Gemeente Emst.*
17. Mink: *Op het tweede plan.*
18. *Nieuwsblad voor Epe e.o.*, 12 december en 19 december 1903.
19. Idem, 16 mei 1923.
20. Volgens koopakte 19 september 1924, zie noot 10.

VAASSENAAR DOL OP FIETSEN

FRANS SCHUMACHER

Rijwioldief aangehouden.

'De politie te Vaassen (Gld.) heeft aldaar den ongeveer 35-jarigen fabrieksarbeider N.N. gearresteerd, die er van verdacht werd eenige rijwielen gestolen te hebben. Na een langdurig verhoor heeft de man thans achttien rijwioldiefstallen bekend, alle gepleegd te Apeldoorn. Het was zijn gewoonte des Zaterdagmiddags per bus of trein naar Apeldoorn te gaan en dan keerde hij veelal op een gestolen fiets terug. De omgeving van het Marktpllein te Apeldoorn was zijn operatieterrein. Hij verkocht de fietsen tegen zeer lage prijzen aan familie en kennissen. Zoo waren de gestolen karretjes terecht gekomen te Vaassen, Hattem, Heerde, Emst, Epe en Deventer. Zoowel dames- als heerenfietsen stal hij. De man, die vader is van zeven kinderen, maakte nogal verteringen in de cafés. Sinds Juni 1939 was hij met deze diefstallen bezig.' (Bron: De Maasbode, 13 maart 1940)

De liefde voor fietsen in bovenstaand krantenbericht is van geheel andere aard dan de liefde voor het fietsen in een prachtige omgeving als de Veluwe. Met het evenement 'Heel Epe fietst!' dat Kulturhus Epe in samenwerking met Cultureel Platform Epe heeft bedacht, wil de werkgroep de gemeente Epe als voorbeeld stellen van een prima fietsgemeente. Zo organiseert men in Vaassen al jarenlang de Avond Rijwiel Vierdaagse. Een stukje fietspromotie waaraan ook veel toeristen deelnemen.

A.R.V.V.

Het was wethouder Hansink die in 1973 het startschot loste van de eerste Avond Rijwiel Vierdaagse in Vaassen en wijde omgeving. Dankzij initiatieven van mevrouw Pols en de heren Spiegelenberg, Van Laar, Kuiper en Renshof kwam deze fietsvierdaagse tot stand en kende dit evenement jarenlang een groot deelnemersveld, soms meer dan 2000 enthousiaste fietsers. De routes zijn zeer aantrekkelijk, zowel voor de Vaassenaar als de toerist. Met name de zogenaamde Koninginnerit door het Kroondomein is bij de deelnemers favoriet. In 1987 werd de 15^e editie voorafgegaan door een jubileumreceptie voor genodigden. Daarna mocht J.H. Hansink, net als de eerste keer destijds, de opening van de Vierdaagse verrichten. In andere jaren nam de burgemeester dit voor zijn reke-

Avond-vierdaagse per fiets in Vaassen

IN STEEDS MEER STREKEN van Nederland worden avond-fietsvierdaagsen georganiseerd. Dit jaar voor het eerst ook in Vaassen op de Veluwe en wel op 17, 18, 19 en 20 juli, waarbij gekozen kan worden uit routes van 10, 20 en 30 kilometer, die voeren over de Veluwe door de bossen, die in hoofdzaak behoren tot het Kroondomein. De start vindt plaats op het plein van het kasteel De Cannenburgh.

'Nederlands Dagblad', gereformeerd gezinsblad, 4 juli 1973

**AVOND RIJWIEL
VIERDAAGSE VAASSEN
A.R.V.V.**

17 t/m 20 JULI 1973

Boven: bestuur A.R.V.V., v.l.n.r.: Wiecher Renshof, Ep van Laar, Dittie Pols, Wim Spiegelenberg en Ab Kuiper. Links: Eerste folder.

ning. In 2014 maakt de organisatie zich op voor de 42^e uitvoering van het fietsevenement, dat gehouden wordt van 22 t/m 25 juli.

Dat de Veluwe bij de toerist al langer favoriet is, blijkt wel uit onderstaand artikel dat ik vond in het *Algemeen Handelsblad* van juni 1932:

**Onze mooie Veluwe.
Rijwieltochten voor 1 of 2 dagen.**

vreemdelingen, die ons land bezoeken, plegen de handen ineen te slaan, wanneer zij het uitgaan van de kantoren in een groote stad en de daarmee gepaard gaande onafgebroken rijwielfile zien. 'Nein, ist das möglich' – Hoe is het mogelijk! Wij vertellen hen dan, dat er in Nederland ruim 3 miljoen fietsen zijn, doch wanneer we eerlijk moeten zijn, zeggen we er tevens bij, dat zij nu nog maar alleen de 'werk-fietsers' zien, doch dat het rijwiel-toerisme in ons land eveneens een zeer belangrijke plaats inneemt.

Den waren toerist zien we echter in den regel niet, want die mijdt het geroezemoes van de groote stad. Hij zoekt het toergenot op eenzame zwerftochten door veld en bosch, langs rivieren en plassen, nu eens over de golvende heide met eindelooze horizonten, dan weder onder het dichte loof van groote bosschen, maar steeds zoover mogelijk van het geraas en stof van de groote verkeerswegen.

Alléén met de natuur...

Links: Kaart met fietsroutes op de Veluwe, 'Algemeen Handelsblad', 2 juni 1932.
Boven: Receptie ter gelegenheid van 15 jaar A.R.V.V. op 14 juli 1987.

TOT SLOT NOG ENKELE WEETJES:

Wat is de belangrijkste reden om de fiets te pakken?

Gezondheid is met 77% de belangrijkste reden om te fietsen. Op de voet gevolgd

door milieu, handig, leuk en snel. Ruim 20% van de mensen pakt de fiets omdat ze geen auto hebben.

Hoeveel fietsen zijn er in Nederland?

De 16 miljoen Nederlanders bezitten samen ruim 18 miljoen fietsen. Twee miljoen mensen hebben geen fiets. Dat betekent dat meerdere mensen twee of meer fietsen bezitten. De meeste mensen hebben een stadsfiets en daarnaast bijvoorbeeld een sport- of racefiets of een vouwfiets. De laatste jaren is ook de fiets met elektrische ondersteuning in opmars.

Hoeveel calorieën verbruikt een fietser in een kwartier?

Bij een lichaamsgewicht van 70 kilo en een snelheid van 20 kilometer per uur verbruikt een fietser 140 calorieën per kwartier. Om een slagroomgebakje eraf te rijden moet je 20 minuten fietsen, voor een cola 9 en voor een biertje 11 minuten. Een frietje mét kost 43 minuten op de trappers.

Hoeveel fietsen worden er in Nederland per jaar gestolen?

Jaarlijks worden er zo'n 800.000 fietsen gestolen. Dat betekent iedere 39 seconden een. De meeste fietsdiefstallen gebeuren in woonwijken, waarvan ruim 15% voor het eigen huis. Stations (18,5%), stadscentra (20%), winkelcentra (8,5%) en sportcomplexen (4,5%) gelden ook als risicogebieden.

Is fietsen gezond?

Dertig minuten bewegen per dag heeft een gezonde en ontspannende werking. Als je dagelijks fietst naar je werk, school, vrienden of de winkel kom je gauw op een half uur. Zo verminder je zonder extra inspanningen de kans op hart- en vaatziekten, verschillende soorten kanker, chronische aandoeningen en diabetes. Fietsen helpt ook bij het bestrijden van depressies en kan helpen bij het herstel van sommige aandoeningen. Uit onderzoek van TNO in 2009 bleek dat fietsende werknemers zich minder vaak ziek melden dan hun niet-fietsende collega's.

Gegevens zijn afkomstig van de site Fiets Filevrij! Fiets Filevrij! is een samenwerkingsproject van het ministerie van Infrastructuur en Milieu, de Fietsersbond en regionale en lokale overheden van de fietsroutes.

Optocht Koninginnedag, vertrek vanaf De Wieden in plaats van sporthal De Koekoek.

LEZERSRUBRIEK

Foto ingezonden door Jan Paasman

Wie kan ons meer vertellen over de mannen op deze foto? De man links draagt een uniform, de man rechts heeft een echt 'Veluwe-rijwiel'.

En de naam De Wilde wordt met deze foto in verband gebracht.

Wie zijn dit? Zijn het vrienden, zijn het wellicht broers? Wij weten het niet.

Hopelijk zijn er lezers die de mannen herkennen en ons namen en geboortedata kunnen geven.

VERONTREINIGDE BEKEN IN DE GEMEENTE EPE*

HENRI SLIJKHUIS

INLEIDING

Goed herinner ik me nog de verschillende kleuren van de beek die langs de Juli-analaan in Vaassen stroomt. Het was aan het eind van de jaren vijftig. Mijn geboortehuis staat 100 meter van deze beek af en ik zal een jaar of zes geweest zijn. Het bleef toen bij de verbazing dat het water verschillende kleuren kon aannemen. Ik vroeg me niet af, waardoor dat kwam. Misschien heeft het wel bijgedragen aan mijn belangstelling voor waterverontreiniging. In de jaren tachtig heb ik een studie uitgevoerd naar de verontreiniging van de beken in Twente vanaf 1870. Recent heb ik dit werkstuk weer eens gelezen en de vraag kwam bij mij op: hoe zit het nu eigenlijk met de beken in Epe en Vaassen? Die vraag probeer ik in dit artikel te beantwoorden. Deze bijdrage is gebaseerd op een literatuurstudie. Primaire bronnen heb ik niet kunnen raadplegen. Ik sluit het artikel af met een vergelijking met de Twentse beken.

WATERMOLENS OP DE NOORDOOST-VELUWE

De Noordoost-Veluwe kende al vanaf de late middeleeuwen watermolens. Deze molens werden gebruikt voor verschillende functies. Ze begonnen vaak als korenmolen, zoals de Eerbeekse koren- en oliemolen, die al in 1395 wordt genoemd. Latere toepassingen zijn het malen van eikenschors (runmolens) en het 'vullen' van wollen stoffen (volmolens). Bij het vullen werd een mengsel gebruikt dat klei, reuzel en ook urine bevatte. De wol ging tijdens de bewerking vervilten en krimpen. Deze molens stonden bekend als 'stinkmolens' door de stank die ze verspreidden. Ook zeem- en leermolens veroorzaakten de nodige stank en waterverontreiniging.¹⁾

In de zeventiende eeuw werden veel van deze molens omgebouwd tot papier- en kopermolens. Eind 18^e eeuw had de Veluwe bijna 200 watermolens, waarvan er 150 papier produceerden.²⁾ De papiermolens die wit papier maakten, hadden schoon proceswater nodig en gebruikten een wijerd voor de bezinking van zwaardere delen in het beekwater. In de negentiende eeuw gebruikte men voor het bleken chloor, in de vorm van chloorgas, chloorwater of een chloorkalkoplossing. Verder werden verschillende grondstoffen gebruikt, zoals potas en soda met kalk voor het koken van de lompjes, en lijn die gebruikt werd als het papier gedroogd was. Al deze stoffen kwamen ook in het beekwater terecht. Dat gold ook voor het vuile waswater van de wasserijen, die later in veel voormalige papiermolens gevestigd werden. Dat werd een bloeiende industrie. Vanuit heel Nederland kwam vuil wasgoed naar de Veluwe. Het vuile waswater ging rechtstreeks de beek in. Dit water bevatte veel organische stoffen, die gelukkig afbreekbaar waren. Met de

intrede van de chemische wasserijen werden ook stoffen als tri en per geïntroduceerd. Dit leidde niet alleen tot verontreinigd beekwater, maar vooral ook tot verontreinigd bodem- en grondwater wat eind twintigste eeuw leidde tot zeer hoge saneringskosten.

VAASSEN

De zuiverheid en zachtheid van het beekwater in Vaassen en omgeving, naast de continue aanvoer, was een belangrijke vestigingsreden voor de papierindustrie en later de wasserijen. Water van mindere kwaliteit was wel geschikt om molens aan te drijven, maar kon niet als proceswater worden gebruikt. Water van mindere kwaliteit kwam ook van nature voor. Bekken met een roodbruine neerslag op de bodem wijzen op een hoog ijzergehalte in het water. Dit opgeloste ijzer wordt door oxidatie omgezet naar niet-oplosbaar ijzer, dat op de bodem neerslaat. Omdat het

Scheiding water van de Rode en Nieuwe Beek (alle foto's bij dit artikel van de auteur, tenzij anders aangegeven)

ijzerhoudende water niet geschikt was als proceswater, werd het gescheiden gehouden van schoon water. Zo wordt in Vaassen het water van de Rode en de Nieuwe Beek gescheiden gehouden door houten schotten en aarden wallen.

Overigens gaat het ijzer vaak gepaard met een andere natuurlijke verontreiniging, namelijk arseen. Ook arseen oxideert in zuurstofrijk water tot een onoplosbare verbinding en komt in het slib terecht. Naast de genoemde Rode Beek worden hoge arseengehalten

aangetroffen in de bodem van de Hartensemolenbeek, de Geelmolensebeek, de Smallertsebeek, de Verloren Beek en de Zuidelijke Horsthoekerbeek.³⁾ Uiteraard is dit arseen ook in de beekoevers gevonden.

Vaassen kende in 1832 twintig molens. Negentien van deze molens waren in eigendom van de gebroeders Van Isendoorn à Blois. Deze eigenaren van de Cannenburg waren grootgrondbezitters en hadden in die tijd veel invloed op de economie van Vaassen. De molens werden door beide heren verpacht en waren voor de kasteelheren een belangrijke bron van inkomsten. In 1832 waren er van de twintig molens zestien in gebruik als papiermolen, een als oliemolen, een als pelmolen, een als kopermolen en een als eekmolen. De enige molen in Vaassen die niet in het bezit was van de Van Isendoorns - de Amsterdamse kopermolen - werd in 1864 gekocht. De koperfabricage werd vervolgens op deze molen vervangen door een grofijzersmelterij. Een jaar later overleed de laatste Isendoorn. In 1869 werd de erfenis verdeeld en werden de molens verkocht.

De geschiedenis van de molens vanaf de verkoop wordt mooi beschreven in het boek *Honderd jaar Epe 1878-1978*. De meeste molens zijn verdwenen, andere zijn later uitgegroeid tot bedrijven als Aluminium Industrie Vaassen en Venz.

Veel molens in Vaassen zorgden voor vervuiling van de beken en sprengen. De restanten van deze vervuiling zijn in latere jaren te vinden geweest in de vorm van bodem- en beekwalverontreiniging. In het begin van de eenentwintigste eeuw heeft dit geleid tot grote saneringen van bodems en oevers in Vaassen.

Zo waren de inmiddels gesaneerde bodems en oevers van de Geelmolense- en de Dorpse Beek in Vaassen (in het deel tussen de forellenkwekerij 't Hol en de waterval bij de voormalige papierfabriek Van Delden) ernstig verontreinigd met olie en zware metalen, zoals kwik, lood, koper en zink. In de Dorpse Beek kwamen daar nog polychloorbifenylen (pcb's) bij. Een ander voorbeeld is het Kraaiennest aan de Koninginneweg. Daar waren de bodem en het grondwater vervuild met onder andere per en tri door de wasserij die daar heeft gestaan.

't Kraaiennest in Vaassen (met dank aan Vaassen.nu)

Alle verontreinigingen zijn afkomstig van de voormalige bedrijven in de watermolens langs de beek.⁴⁾ Een voorloper van de Venz is de NV Papierfabriek 'Emst' te Vaassen. De vervuiling van het afvalwater door dit bedrijf leidde tot commotie bij het gemeentebestuur dat de gemeenteplicht Bontekoe op pad stuurde om onderzoek in te stellen. De volgende passage komt uit zijn verslag uit de jaren dertig van de twintigste eeuw:

'Het afvalwater stroomt uit de fabriek door een open riool naar de naast het fabrieksterrein

loopende beek, welke uitmondt in de Grift. Het water is rood gekleurd en vermengd met fijne papiervezels, welke vastzinken aan de kanten langs de beek en op den duur een verrottingsproces ondergaan.'

Vervolgens beschrijft Bontekoe nog een experiment met een driestekelige stekelbaars, die na een halfuurtje in dit water nog in leven is. Wel was alle kleur weggetrokken uit het visje.⁵⁾ Al eerder was in het jaarverslag van de gezondheidscommissie, district Hattem, over 1906 te lezen dat in Emst een chemische wasserij haar afvalwater op een beek loosde, waarvan het water benedenstrooms gebruikt werd als drinkwater voor mensen en vee, ondanks het feit dat het water verschillende kleuren vertoonde.⁶⁾

EPE

In 1830 waren er in Epe tien papiermolens. Daarnaast was er een bierbrouwerij, een kopermolen met centenknipperij in Zuuk, een leerlooierij te Oene en drie korenmolens. Ook de papiermakerij in Epe is in zijn geheel verloren gegaan door mechanisering van grote papierfabrieken elders. Net als in Vaassen zijn ook in Epe deze papiermolens omgezet in wasserijen. Deze wasserijen vervuilden het beekwater flink. Zo moest de Eper Zwemkom, gesticht in 1901 aan de Klarbeek, tien jaar later alweer gesloten worden vanwege vervuiling door bovenstrooms liggende wasserijen.⁷⁾ Onderzoek naar bodem en beekwal eind vorige eeuw heeft aangetoond dat in het traject van 4,5 km tussen de voormalige wasserij 'De Achterste Molen' en de A50 de beekbodem en beekoever van de Klarbeek ernstig vervuild waren met kwik, koper, lood, zink en polychloorbifenylen (pcb's).⁸⁾

DE GRIFT ALS ONTVANGER VAN ALLE VERVUILING

De Grift is in de veertiende eeuw gegraven. In die eeuw vond de ontginning plaats van de drassige IJsselvallei. De Grift diende om het afstromende water van de beken op de Noordoost-Veluwe op te vangen.

De Kopermolen in Epe

De beken tussen Apeldoorn en Heerde werden aangesloten op de Grift. Daarmee werd de Grift ook het tussenstation van alle lozingen op de beken. In 1828 werd het Apeldoorns Kanaal tussen Apeldoorn en Hattem in gebruik genomen en werden een aantal beken weer afgekoppeld van de Grift en aangesloten op dit kanaal om voldoende water te

Inlaat van de Grift in het Kanaal

gevolgen voor de waterkwaliteit van de Grift. Vooral de mechanisatie van de jaren 1900-1930 leidde tot een sterke toename van de vervuiling. Door deze mechanisatie kreeg de Grift het karakter van een open riool en kom je in de literatuur teksten tegen als *'een geelgroene, drabbige, bijna stilstaande, troebele watermassa.'*⁹⁾ In 1906 was de Grift al wel flink vervuild, maar er kwam nog wel vis in voor. In het verslag van de gezondheidscommissie is te lezen dat er verschillende klachten over de Grift waren binnengekomen. De commissie heeft als reactie daarop een onderzoek ingesteld en concludeerde dat *'het een en ander nog geen nadelige invloed op de visstand had.'* Op de kwaliteit van de vis, werd niet ingegaan.¹⁰⁾

krijgen voor alle beoogde transporten via het water. Uiteindelijk komt al het Noordoost-Veluws beekwater via het kanaal in de IJssel terecht; deze rivier kan dan ook als eindstation gezien worden van alle geloosde verontreinigingen op de beken van de Noordoost-Veluwe. De IJssel komt uit in het Ketelmeer; daar zit in het slib nog de erfenis opgeslagen van vele jaren. Alle lozingen op de zijbeken, maar ook de rechtstreekse lozingen op de Grift hadden natuurlijk de nodige

DE WATERKwalITEIT VAN DE BEKEN IN DE GEMEENTE EPE IN VERGELIJKING MET DE BEKEN IN TWENTE

De industrialisatie in Twente was van een andere orde dan op de Noordoost-Veluwe. De hoeveelheden afvalwater die de Twentse beken te verwerken kregen, waren beduidend groter dan die in de gemeente Epe. De effecten waren er dan ook naar. In Twente waren niet alleen de hoofdstromen als de Regge en de Dinkel het grootste deel van de twintigste eeuw vrijwel zuurstofloos, maar ook een aantal zijbeken werden open riolen. In onze gemeente is alleen de Grift vergelijkbaar met deze Twentse beken. De Grift ontving al het afvalwater van de beken die de Grift voedden, maar werd ook direct flink belast met het afvalwater van diverse bedrijven die rechtstreeks op de Grift loosden. De overige beken in de gemeente werden natuurlijk ook verontreinigd. Vooral als er meerdere bedrijven op de beek loosden, kon de verontreiniging van het water aanzienlijk zijn.

Op de Veluwe lijkt de verhouding tussen de hoeveelheden geloosd afvalwater en het van nature aanwezige water toch gunstiger dan in Twente. Meetresultaten moeten daar definitief uitsluitsel over geven.

NOTEN

Dit artikel is een bewerking van een eerder verschenen artikel in *De Wijerd* (www.sprengenbeken.nl) van juni 2013.

1. *Veluws water*, p. 102.
2. *Veluwse beken en sprengen*, p. 10.
3. *De Wijerd*, 20^e jaargang 1999, nr. 1, p. 23.
4. Idem, 21^e jaargang 2000, nr. 1, p. 8.
5. *Honderd jaar Epe*, p. 80.
6. *Ampt Epe*, januari 1967, nr. 10, p. 23.
7. *Veluwse beken en sprengen*, p. 107.
8. *De Wijerd*, 21^e jaargang nr. 1, p. 21.
9. *Veluws water*, p. 105.
10. *Ampt Epe*, januari 1967, nr. 10, p. 23.

LITERATUUR

Honderd jaar Epe: grepen uit de geschiedenis van de gemeente Epe van 1878 tot 1978, Zutphen 1978.

Jan Aalbers, 'Herstelwerken Geelmolense en Dorpsebeek Vaassen'; in *De Wijerd*, 21^e jaargang 2000, nr. 1, p. 8-9.

Lous Heine, Jan Aalbers, 'Bodemvervuiling Eper beken'; in *De Wijerd*, 21^e jaargang 2000, nr. 1, p. 21-23.

E. de Jonge e.a., *Veluws water: tien eeuwen waterbeheer op de Veluwe*, Utrecht 2007.

Menke e.a., *Veluwse beken en sprengen: een uniek landschap*, Utrecht 2007.

D.A. Smit, 'Epe in vervlogen tijden', in *Ampt Epe*, januari 1967, nr. 10, p. 22-24.

H.G. Slijkhuis, *Watervervuiling in Overijssel 1870-1970*, doctoraal scriptie, 1989.

Gerard Willemsen, 'Leven met arseen'; in *De Wijerd*, 20^e jaargang 1999, nr. 1, p. 23-24.

LEZERSRUBRIEK

AMPT EPE NR. 196, FEBRUARI 2014, 'HAAR WENS VERKREGEN'

Samen met het boek over mevrouw Mulder-Van Namen kreeg de redactie ook divers illustratiemateriaal. Daarbij bevond zich de foto hiernaast, waarop vermeld stond dat de latere directeur van de melkfabriek bij het zestal zat.

Zijn zoon, Gerhard Wijnbergen, was zo vriendelijk navraag te doen naar de andere personen op de foto, voor zover hij ze zelf niet herkende. We kunnen u nu de volgende namen noemen. V.l.n.r.:

Berend Vijge, Frits Braakman, Hermen Jan Wijnbergen, Gerrit Vijge, onbekend, Egbert van de Wetering.

Mocht u de naam van de 'onbekende' weten, dan horen wij dat graag van u!

HEEL EPE FIETST

JAN PAASMAN

Het was omstreeks 1885 dat in onze omgeving voor het eerst fietsen verschenen. Aanvankelijk als speeltje voor de rijken, pas veel later als praktisch vervoermiddel voor iedereen. De oudste vermelding van een rijwiel in de gemeente Epe vinden we in een annonce in de *Eper Krant* van juni 1889.

Vaassen, 28 Juni 1889.

VERLOREN:
een TRAPPER van een Rijwiel
op den Grintweg Epe—'t Kamp.
Terug te bezorgen te Epe bij den
Heer ESSENBERG, waar de vinder be-
loond zal worden.

'Eper Krant', juni 1889 (links)
en 31 oktober 1891 (rechts)

Te Koop:
eene **VLEESCH-HAKMACHINE** en
EEN RIJWIEL,
gebruikt doch in goeden staat.
Eene **Vleesch-hakmachine**
met draaienden pot en vliegwiel; pot
40 cM. wijd.
Een hoog Engelsch **Rijwiel** met
Cushion-banden; voorwiel hoog 1.33 M.
bij **G. R. WAGENAAR** te *Emst*.

We mogen veronderstellen dat de trapper verloren is door een militair die zich in Hotel Essenberg (Wapen van Epe) moed had ingedronken voor de terugweg naar het schietkamp. Het was immers geen pretje om op een rijwiel zonder versnellingen door het bos en het mulle zand tegen De Knobbel op te fietsen. Van verharde fietspaden en straatverlichting was nog lang geen sprake.

De volgende vermelding van een fiets is een advertentie van 31 oktober 1891 waarin door G.R. Wagenaar te Emst 'eene vleesch-hakmachine' en een gebruikt doch 'in goeden staat' verkerend 'hoog Engelsch Rijwiel met Cushion-banden' (massief rubberen banden) te koop wordt aangeboden. Misschien had Wagenaar in een optimistische bui de fiets gekocht, maar bleek later dat een voorwiel van 1 meter 33 hoog toch niet zo handig is.

In vergelijking met paard en auto bood (en biedt) een fiets voordelen, en natuurlijk gaat men per rijwiel veel sneller dan te voet. Fabrieksarbeiders, boerenknechten en dienstbodes konden daardoor makkelijker naar hun werk; postbodes, veldwachters en brandweerlieden waren sneller op hun bestemming. Het is dan ook geen wonder dat de fiets een begerenswaardig vervoermiddel werd.

Epe speelde in op deze en andere ontwikkelingen door in 1906, op initiatief van burgemeester Sweerts de Landas, de 'Vereeniging tot bevordering van den bloei der gemeente en van 't vreemdelingenverkeer' op te richten. 'Epe's Bloei', zoals de vereniging kortweg genoemd werd, nam onder andere het initiatief tot verfraaiing

van het dorp: er werden bomen geplant langs de wegen in het centrum en er werden (recreatieve) fietspaden aangelegd.

Van alle mensen die zich voor de fietsende toeristen en Epenaren hebben ingespannen, moet beslist Henricus van Manen genoemd worden. Van Manen was in 1906 vanuit Sassenheim naar Epe verhuisd, waar hij mededirecteur werd van Drukkerij Hooiberg. Tot zijn vroegtijdige overlijden in 1922 heeft hij zich voor Epe verdienstelijk gemaakt, in het bijzonder voor aanleg en onderhoud van fietspaden op de Noord-Veluwe. Het Van Manenspad, van Tongeren naar Emst, is naar hem genoemd.

Anno 2014 hebben we gemiddeld bijna twee fietsen per persoon. In 1903 was dat heel anders: toen had slechts 1 op de 38 Nederlanders een rijwiel. Evengoed meldden zich in Het Wapen van Epe twaalf leden aan bij de oprichting van 'Fietsclub De Kettinggangers'. Bedoeling was *'wekelijks kleinere of grotere tochten te maken'*. Of de heren op bijgaande foto lid van 'De Kettinggangers' waren, is niet bekend, maar enthousiast waren ze wel. In *De Kampioen* van 15 november 1912 werd de foto gepubliceerd met de tekst:

'De Kampioen', 15 november 1912

'De beide gekiekte sportbroeders zijn de heeren S. Overbosch, gemeenteontvanger, en N. van Albada, gepensioneerd hoofd eener school, beiden te Epe. De heer Overbosch (links) is 78 jaar, de heer Albada 77 jaar oud. Beiden begonnen op 74-jarigen leeftijd te fietsen en leggen nu zonder bezwaar of vermoënis afstanden van 40 K.M. af. Tochtjes naar Apeldoorn en Deventer op een middag heen en terug worden vaak gemaakt. Beide heeren, ervaren hebbende van hoeveel nut de Bondsinstellingen zijn, zijn Bondslid geworden. Zij komen voor op het candidatenlijstje in "De Kampioen" No. 44, blz.

895, onder de nummers 19279 en 19296. Wij wenschen den heeren nog menig jaar van gezondheid en levenslust toe, en hopen dat zij hun rijwiel nog lang trouw mogen blijven.'

Uit de begeleidende tekst blijkt dat de foto toegezonden is door dokter Loeff, de driewielers van het merk Veluwe zijn en dat de foto gemaakt is door Eper fotograaf Japie Scholten.

In 1902 had Lourens Rempt zich als rijwielhersteller gevestigd aan de Beekstraat. Waarschijnlijk was hij de eerste fietsmaker in Epe, maar beslist was hij de meest ondernemende. In zijn rijwielfabriek¹⁾ werd 'het beroemde Veluwe-rijwiel'²⁾ gemaakt. Bovendien verkocht hij (later) ook andere fietsmerken, schaatsen, kachels, bliksemafleiders, benzine, motorfietsen en automobielen. Soms werden grote zaken gedaan: zo leverde Rempt eens een paar honderd Veluwe-rijwielen aan het Nederlandse leger voor gebruik in het toenmalige Nederlands-Indië. In 1920 verhuisde hij naar de Hoofdstraat, waar hij 'de grootste garage van de Veluwe' opende.³⁾ Tegen die tijd kon hij aan Buicks en Chevrolets meer verdienen dan aan fiet-

— We hadden hedenmorgen het genoeg een rijwiel te zien, dat alhier in de Veluwsche Rijwiefabriek is vervaardigd. De machine, een ketting-rijwiel, waaraan juist de laatste hand gelegd was en die gereed stond voor verzending, paarde aan sterkte een eleganten bouw. De garantie van een à twee jaar, welke op de machines wordt verleend, doet vertrouwen dat de deugdelijkheid der machines, zoowel wat onderdeelen als banden betreft, niets te wenschen overlaat. Aangezien de prijzen van de door de Veluwsche Rijwiefabriek te maken machines zeer verschillen, kan men al naar gelang van den prijs, dien men voor zijn rijwiel wenscht te besteden, er een laten vervaardigen.

We wenschen dhr. Rempt succès met de producten van zijn fabricage.

'Eper Krant', 26 februari 1902

geen onderdelen, maar assembleerden onderdelen die gekocht werden bij grote fabrieken in binnen- en buitenland. Het schijnt dat de gebroeders Smit zelf metalen kettingkasten maakten en ook verkochten aan andere fietsfabriekjes.

Toen steeds meer mensen zich een fiets konden permitteren en er bovendien op grote schaal kinderfietsen geproduceerd werden, konden kinderen uit het buiten-

sen.

Ook aan de Brinklaan werden rijwielen gemaakt. Daar produceerde Jan Willem Ooms vanaf 1927 de ERIO - afkorting van Eper Rijwiel Industrie Ooms.⁴⁾

Ook de gebroeders Smit waren fietsmakers, aanvankelijk aan de Hoofdstraat en vanaf 25 oktober 1930 aan het Marktpllein als 'Rijwiefabriek Gebr. Smit'. Zij voerden de eigen merken 'Wapen van Epe' en 'Stalen Ros'. De meeste rijwiefabriekjes produceerden overigens zelf

gebied op de fiets naar school, en leerlingen uit Oene, Emst, Wissel en Tongeren naar de MULO in Epe. Andere scholieren gingen op de fiets naar de HBS of het gymnasium in Apeldoorn of Zwolle. Mijn eerste fiets kreeg ik voor mijn tiende verjaardag. Het was een degelijk bouwsel, samengesteld uit zwarte onderdelen die duidelijk al een eerder fietsleven achter de rug hadden. Ik was er toch blij mee, al moest het eigenlijke leren fietsen nog beginnen. Er moest nog heel wat geoefend worden op de toen rustige Weemeweg, Willem Tellstraat en Polweg, voordat het verantwoord was om bijvoorbeeld naar de Nieuwe Vijver, zwembad De Wijerd of Tongeren te fietsen.

Naarmate er in de loop van de twintigste eeuw meer fietsen kwamen, werd dat zichtbaar in het straatbeeld. Er kwamen meer fietspaden, fietsrekken, rijwielstallingen en meer fietsmakers. Vijftig jaar geleden waren er in Epe meer fietsmakers dan tegenwoordig, sommige met een geëmailleerd bord aan de gevel: 'Gediplomeerd rijwielhelhersteller'. Nog enkele bekende fietsmakers van vroeger: Jonker, Witteveen, Hooghiemstra, Veldkamp, Woutersen, Bats, Pruijm, Burgerhout, Bourgonje, Vervoort en Horst. De rijwielzaak van Ooms,

FIETSMERKEN

Bekende landelijke merken waren vroeger Gazelle, Burgers, Juncker, Sparta, Empo, Union, Germaan, Fongers, Batavus, Locomotief, Simplex en R.S. Stokvis. Uit het buitenland waren vooral Raleigh en Rudge bekend.

WEEKKALENDER.

Opsteken:		Rijwielantaarns	Rijtuiglichten
Zaterdag	6	Juni 8.44	9.14
Zondag	7	" 8.45	9.15
Maandag	8	" 8.46	9.16
Dinsdag	9	" 8.47	9.17
Woensdag	10	" 8.48	9.18
Donderdag	11	" 8.49	9.19
Vrijdag	12	" 8.50	9.20

- Epe ziet men zoo zachtjes aan een meer stads aanzien krijgen. Een vluchtheuvel midden in de straat (door velen bestempeld als 't graf van den onbekenden soldaat) ziet men helwit op 't kruispunt Hoofd- en Stationsstraat, aangevende hoe 't verkeer ter plaatse moet geregeld worden. Men denke er aan steeds de rechterzijde van den weg te houden. Vele menschen begrijpen zulks nog niet, vooral ouderen zondigen nog wel eens in deze.

Wie b.v. uit de Stationsstraat komende de Hoofdstraat wil inslaan richting Apeldoorn, moet rechts om den vluchtheuvel heen, wie van die zijde komt gaat de hoek om langs „De Posthoorn”. Botsingen worden dan voorkomen.

Men zal inzien dat het werkelijk zóó moet, wil men ongelukken voorkomen. De politie zal streng toezien op naleving dezer voorschriften; men houde er rekening mee dat links van den weg rijden met rijwiel, voertuig en auto strafbaar is.

vroeger aan de Brinklaan, nu aan de Verbindingsweg, is de langst bestaande in het dorp. En vanzelfsprekend kwamen er meer verkeersregels. Dat die niet voor iedereen duidelijk waren, blijkt uit een artikel in de *Eper Krant* van 30 mei 1928. In de krant kon men tevens lezen om hoe laat de lantaarns van fietsen en rijtuigen ontstoken dienden te worden.

'Eper Krant', 30 mei 1928 (links)
en 6 juni 1914 (boven)

Boven: de samenscholing van nieuwsgierigen bij Het Wapen van Epe. Onder: Rika Jonker, 1930.

Een fiets is een handig vervoermiddel voor in het dorp. Zo kwamen kinderen en volwassenen met de fiets naar het dorp, toen daar op zaterdag 30 juni 1928 een stoet van wel vijftig automobielen stopte. Het waren 'ouden van dagen' uit Meppel die getraceerd werden op een uitstapje over de Veluwe en in Epe pauzeerden om bij Het Wapen van Epe een lunch te gebruiken. In die tijd zonder televisie, computers en mobiele telefoons was zoiets een gebeurtenis, die je niet wilde missen. Opmerkelijk is dat geen van de fietsen op de foto vaste verlichting heeft en dat de meeste nog een rem op de voorband hebben, wat in het huidige verkeer knap gevaarlijk zou zijn.

In het dorp was het vooral op woensdagochtend druk. Dan kwamen toeristen en de eigen bevolking uit de wijde omtrek op de fiets naar de markt. Zo was er onder andere achter café Boeve een bewaakte fietsenstalling met plaats voor vele tientallen fietsen. Op de kleine foto hierboven ziet u Rika Jonker-Bosch uit Zuuk, die zoals zo velen naar de markt ging voor boodschappen. De mensen die zelf appels, peren, pruimen en groente in de tuin hadden, gingen vooral naar de markt voor vis, lappen stof en de gezelligheid. De cafés in het dorp deden op woensdag ook goede zaken.

Een groot aantal fietsen is tijdens de bezetting door de Duitsers ingepikt, al zijn er in deze omgeving heel wat bewaard gebleven, doordat ze in hooibergen werden verborgen. Sommige van deze vooroorlogse, degelijke rijwielen verkeren nog steeds in goede staat.

De gemeente Epe is al meer dan honderd jaar een geliefde toeristenplaats. Toen de passagierstrein Apeldoorn – Zwolle nog reed, namen gasten vaak hun eigen rijwiel mee naar de Veluwe, maar na 1950 werd het handiger om ter plaatse fietsen te huren. Op diverse plekken in Epe en omgeving waren en zijn fietsen te huur. Fietstochtjes naar de Nieuwe Vijver, de Renderklippen, de Sprengen, de Ossental, Tongeren, Welna, Gortel en Vierhouten werden populair; uitspanningen in het bos werden geliefde bestemmingen.

Toen na de oorlog steeds meer mensen een auto aanschaften, had dat ook gevolgen voor het straatbeeld. Zo werden in de jaren zestig en zeventig helaas vele bomen opgeofferd in de onjuiste veronderstelling dat daar de verkeersveiligheid mee gediend zou zijn.

In 1966 kwam er opnieuw een rijwielfabriek in Epe. In een bedrijfspand aan de Kweekweg werden fietsen en bromfietsen van het Sloveense merk Tomos geassembleerd. Doordat het model 4L enorm populair werd, groeide het bedrijf snel en werkten er eindjaren zestig ongeveer 35 mensen. Van dit iconische model worden er door liefhebbers nog talloze vertroeteld. Totdat Tomos in december 2009 met de productie stopte, was het de laatst overgebleven bromfietsenfabriek van Nederland.

Gezien het belang van de fiets voor Epe was het een mooi idee van de OBM (Onderlinge Brandwaarborg Maatschappij) om vanwege haar 75-jarig bestaan 'Het Fietsstertje' aan te bieden, een beeld vervaardigd door

*De fiets – al jarenlang hét vervoer-
middel in onze gemeente.*

Boven: Jan Bresser, groenteboer

Onder: Henk Scholten, bakker

Dirk van Putten, krantenbezorger (links) en Cees Scholten 'bromt' zijn laatste week als broodbezorger (1976).

Greet Grottendieck. Vanaf 12 mei 1987 stond het in het Beekpark aan de Emmastraat, maar in 2010 werd het gestolen, waarschijnlijk niet door fietsliefhebbers of kunstminnaars, maar vanwege de koperwaarde. Dankzij een burgerinitiatief kon een vernieuwde versie worden vervaardigd, die 25 oktober 2011 onthuld werd.

Gelukkig zien gemeente en provincie tegenwoordig het belang in van goede fietspaden. De laatste jaren is op de Veluwe het netwerk van fietspaden uitgebreid en de kwaliteit verbeterd, hetgeen een positieve uitwerking heeft op het toerisme. En hoewel het opheffen van de spoorlijn Apeldoorn-Vaassen-Emst-Epe-Heerde-Wapenveld-Hatterij-Zwolle door velen als een historische fout wordt gezien, is het fietspad over het voormalige tracé een geliefde route geworden. Omstreeks 1995/1996 werd het grotendeels een verhard fietspad. Sinds enkele jaren later de laatste stukken ook verhard werden, maken vooral scholieren en toeristen dankbaar gebruik van de mogelijkheid om -tussen Apeldoorn en Zwolle- van plaats tot plaats te fietsen, zonder al teveel hinder van gemotoriseerd verkeer.

De laatste jaren zijn bovendien heel wat verharde fietspaden in de omgeving van Epe, Emst, Oene en Vaassen aangelegd, waardoor wielrijders minder last hebben van stof en modder. Anno 2014 is er in de gemeente Epe voor inwoners en bezoekers meer dan 80 kilometer recreatief fietspad beschikbaar. Alles wijst erop dat het fietsen in onze omgeving nog in populariteit zal toenemen. Sinds enige tijd kan men zich in Epe zelfs per riksja laten rondrijden. En voor wie liever zelf trapt, is er meer keuze dan ooit: behalve kinderfietsen, damesfietsen en herenfietsen zijn er mountainbikes, citybikes, e-bikes, racefietsen, bakfietsen, vouwfietsen, ligfietsen, eenwielaars, driewielers, tandems, waterfietsen, luchtfietsen, snorfietsen, bromfiets-

sen, scooters, motorfietsen en rollators. Ach, het is niet het belangrijkste wát we kiezen, zolang we maar lekker in beweging blijven.

NOTEN

- 1) Waar nu de kapsalon van Henk Voskuil is.
- 2) Iemand die nog een gaaf exemplaar weet te vinden, mag mij bellen!
- 3) Waar nu Scapino is.
- 4) Waar nu Repromar is.

FOTOVERANTWOORDING

- Blz. 42 Foto Gebr. Smit: 'Lohuizerbrink', Gert van den Esschert
 Blz. 44 Foto Wapen van Epe 1928: Streekarchief Epe-Hattem-Heerde
 Blz. 44 Foto Rika Jonker: Lijda van den Bremen-Jonker
 Blz. 45 Foto Jan Bresser: Jan Paasman
 Blz. 45 Foto Henk Scholten: Jan Paasman
 Blz. 46 Foto Van Putten: Jan Paasman
 Blz. 46 Foto Cees Scholten: Jan Paasman

OPGRAVINGEN MARKTPLEIN

Vanaf maandag 17 maart tot en met dinsdag 25 maart vond er archeologisch onderzoek plaats onder het marktplein van Epe, voorafgaand aan de bouw van een nieuw winkelcentrum. Aanvankelijk bracht het onderzoek weinig aan het licht, maar op vrijdag werd de eerste prehistorische potscherf gevonden. In de week daarop gevolgd door meerdere scherven uit vermoedelijk de late bronstijd of de ijzertijd, plm. tussen 1100 en 250 vóór Christus. Ook werden er veel stukjes houtskool aangetroffen. Het is duidelijk dat er in de prehistorie al bewoning was op de plaats waar nu het centrum van Epe ligt. (Foto's pag. 1 en 47: met dank aan Aline van Dam.)

DE 'ROEKELOZE' BOER LIJDA VAN DEN BREMEN-JONKER

Op woensdag 11 december 2013 kopte *De Stentor* onder het regionale nieuws: 'Oorlog dreunt nog stevig na in Zuuk... De omgeving van de Zuukerbrug wordt dezer dagen geschoond van munitie uit de oorlog... Waterschap en Vitens hebben belang bij ruiming...'

In het bewuste artikel doet de schrijver van het artikel, Lo van der Wal, kond van de graafwerkzaamheden bij de Zuukerbrug waar op dat ogenblik *'twee partijen aan het werk willen. Waterbedrijf Vitens gaat er in het kader van haar "infiltratieproject" een voorbezinkplas maken en een nieuw innamepunt. Het waterschap Vallei en Veluwe wil in het kader van de robuuste Grift een zogeheten robuuste zone maken, zeg maar een breder gebied langs de beek met een aantrekkelijke biotoop voor dieren. Voor beide projecten moet de omgeving van de Zuukerbrug op de schop.'*

Met dat op de schop gaan komt echter niet alleen een flinke hoeveelheid munitie naar boven, maar ook een stukje bijna vergeten geschiedenis. Want een pagina eerder staat een artikel dat vertelt over enkele jaren na de oorlog, met als kop (en in niet minder vette letters gedrukt): **'Roekeloze' boer deed oorlog herleven.**

Liet de schrijver de naam van de bewuste agrariër in het midden, toch begon er toen ik het stuk las in mijn herinnering (zoals u ongetwijfeld weet, ben ik uit Zuuk afkomstig) een kleine film te draaien. Want ook al wist ik de exacte datum van het bewuste voorval niet meer, ik was als bijna vierjarig meisje wel getuige van de voor- en nasleep van de knal die de beste man op die bewuste maandag van de 23^e juni 1947 - met alle gevolgen van dien - veroorzaakt had. Het kon haast niet anders of ik wist wie deze boer was...

Ik zie het stukje grond, waar het voorval plaatsgevonden heeft... het hek naar het weiland waar vooraan langs de beek de koeien rond 'melkenstied' vastgezet werden... mijn ouders die daar samen aan het

Vader, moeder en kind in 1948, met op de achtergrond de Kanaaldijk.

werk waren in het hooiland en wat laatste sprietten bijeenharkten om deze op een van de 'kidden' hooi te gooien, dat lag te wachten om later op de dag binnengehaald te worden...

Ik ruik de geur van zomer, vochtig gras, bloemen en koeienstront in het naastgelegen weiland... Ik zie de kabbelende beek met z'n begroeiing van braamstruiken en elzen, met aan de andere kant de zandweg... het grasweggetje achter tante Lei en ome Derk Gerard met z'n witte berken, ereprijs, wikke en dopheide... de school met het naastgelegen meestershuis... de later ten behoeve van de rijksweg A50 afgebroken boerderij van Toos en Rik Brummel en die van Haverkamp. Van de laatste plek rest nu nog enkel de kastanjeboom. Van de knal op zich herinner ik mij niets meer.

Wel weet ik nog heel goed dat Vocke, wachtmeester 1^e klas der Rijkspolitie, bij ons onder de luifel bij de keukendeur stond en ik herinner me flarden van een 'gesprek' dat gevoerd werd aan de keukentafel. Ik zie mijn vader, die - duidelijk verlegen met de ongelukkige situatie - deze probeerde uit te leggen... Mijn moeder die maar koffie bleef schenken... En een aardige 'veldwachter' die, aan zijn houding te merken, dit probleem ook liever niet aan z'n politiebroek had willen hebben. Dat het gesprek ging over een ongewild, maar uitermate vervelend gebeuren, begreep ik wel, maar het 'fijne' ervan heb ik toen niet echt meegekregen.

Wachtmeester
Vocke in 1945

Inmiddels vroeg zowel het krantenartikel als mijn vermoedens in deze, 67 jaar na dato, wel om duidelijkheid. Dus togen mijn Gerrit en ik naar het archief in de hoop *en* verwachting dat hier duidelijkheid verschaft zou worden. Reageerde onze alom geprezen archivaris aanvankelijk wat verwonderd, hij dook al gauw achter zijn computer en verdween even later door een deur om terug te keren met enkele papieren, een nauw verholten lachje *en* de vraag: 'Was de naam van je vader soms W.J. Jonker?' Gelukkig, mijn geheugen is in ieder geval nog prima in orde.

Wie het rapport op de volgende bladzijden leest, zal snel duidelijk worden wat er die dag gebeurd is, want het stuk vertelt zichzelf. En ik verbaas er mij na al die jaren niet over. Immers, we hebben mijn vader nooit anders gekend dan met een sigaret in zijn mondhoek en het overbekende doosje Zwaluw in z'n broekzak. Dat de schrijver van bovengenoemd artikel gewag maakt van het feit dat de knal 'per ongeluk' veroorzaakt werd, leest wel prettig. Ik kan het me ook niet anders voorstellen trouwens... En voor zover ik weet, was dat ook zo. Bovendien, ik zou de mensen niet graag de kost willen geven die in die tijd een dergelijke dans ontstongen zijn.

Tot slot is het wel aardig te vermelden dat de bevolking van Zuuk, tot in de wijde omgeving - vanaf de Kopermolen tot achter op de Wijnbergen en vanaf het Vossenbroek tot aan de Horsterbrug, tot achter aan het Koepad, de Ravenstraat en de

Rapport van ontplofte munitie te
Zuuk, gemeente Epe, op 23
Juni 1947.

Naar aanleiding van het ontploffen van munitie op Maandag 23 Juni 1947 te Zuuk, gemeente Epe, heeft Ondergetekende, Joannes Casparus Christiaan Vocke, wachtmeester 1e klas der Rijkspolitie, behorende tot gemelde Groep en Post, in opdracht van zijn Postcommandant der Rijkspolitie te Epe, een onderzoek ingesteld naar de oorzaak van deze ontploffing.

Na gedaan onderzoek verklaart Ondergetekende het volgende:

"De ontploffing heeft plaats gehad op de berm van een zandweg, welke voor het openbaar verkeer is opengesteld, lopende van de Zuukerweg, achter de Openbare Lagere School te Zuuk, naar de Vossenbroek. Op ongeveer 100 meter afstand van de Zuukerweg op die zandweg, naast de toegang van de weide van Willem Jan Jonker, landbouwer, wonende Zuuk D. 69, gemeente Epe, welke toegang door een hek is afgesloten, bevindt zich op de berm een vuilnishoop, bestaande uit oud ijzerwerk, afgedankte pannen en emmers en waar zich ook munitie bevindt. Deze munitie is afkomstig van een Duitsch munitieschip, welke in het najaar van 1944 gelegen was in het Apeldoorns kanaal bij de Zuukerbrug, gemeente Epe en door Engelse jachtvliegtuigen in brand is geschoten, waarna het in de lucht is gevlogen. De munitie, afkomstig uit dat schip, is daarbij in een brede cirkel om de plaats waar het schip gelegen had, op weidegronden en akkers terecht gekomen. Ook in de weide van Jonker voornoemd en hierboven omschreven waren een groot aantal granaten terecht gekomen. Jonker heeft echter terstond zijn weide goed afgezocht en de door hem gevonden granaten verwijderd en op de berm bij de vuilnishoop op voornoemde zandweg gedeponeerd.

Op Maandag 23 Juni 1947 was Jonker voornoemd en zijn echtgenote in bedoelde weide aan het hooien. Des middags omstreeks 12.15 uur verliet Jonker en zijn echtgenote de weide. Alvorens naar huis te gaan om te eten, stak Jonker ter hoogte van bedoelde vuilnishoop een cigaret aan. Des voormiddags had hij onkruid en vuil, afkomstig uit de weide op de vuilnishoop gedeponeerd. Om dit te vernietigen stak hij dit met een lucifer in brand en ging toen met zijn vrouw naar huis. Ongeveer 5 minuten later daarna is op de plek waar Jonker het afval had aangestoken, munitie tot ontploffing geraakt. Deze ontploffing veroorzaakte een grote slag en een rookkolom van ongeveer dertig meter hoogte. Op een woning, gelegen aan het Koepad te Zuuk, bewoond door Egbert Huiskamp en ongeveer 300 meter van de plaats der ontploffing verwijderd, kwamen stukken van de ontplofte munitie terecht.

Bij het onderzoek is gebleken dat de ontploffing te wijten is aan grote roekeloosheid van Jonker, voornoemd, daar het hem bekend was, dat op de berm ter plaatse en vuilnishoop, waar hij het ~~af~~val in brand stak veel munitie moest liggen, daar hij zelf munitie van zijn weide aldaar had gedeponeed.

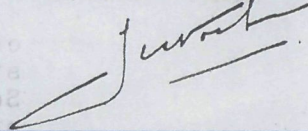
Voorts is vast komen te staan, dat in de omtrek van de plaats, waar het munitieschip destijds in de lucht is gevlogen, nog veel munitie ligt verspreid en gevaar oplevert voor de bevolking, vooral omdat niet bekend is wat van verschillende soorten van munitie in het munitieschip heeft gezeten.

Bij een onderzoek op de plaats der ontploffing zijn door mij nog verschillende granaten gevonden. Op ongeveer tien meter afstand van deze plek vond ik op de zandweg nog splinters van ontplofte granaten. Door deze ontploffing blijkt echter, dat er nog munitie ligt verspreid, die wel degelijk gevaar oplevert.

Door mij, rapporteur, wordt proces-verbaal opgemaakt ten laste van W.J. Jonker, voornoemd, terzake overtredding van art. 158 Wetb.v. Strafrecht en art. 42 2e lid der Algemene Politieverordening van de gemeente Epe.

Aldus opgemaakt dit rapport, getekend en gesloten op 4 Juli 1947 te Epe,

J.C.C. Vockel

Rozenkampsweg - op 9 juli 1947 werd aangeschreven door 'den Burgemeester der gemeente Epe in verband met het mogelijk aanwezig zijn van munitie, afkomstig van het in 1944 ontplofte munitieschip.' En dat terwijl de brave borst in een verklaring op 5 november 1946 had laten weten dat 'voor zover hem bekend, alle munitie in zijn gemeente was geruimd.' Op 30 oktober 1947 zag hij zich blijkbaar alsnog genoodzaakt hierop terug te komen en liet hij in een telegram aan Binnenlandse Zaken weten dat er nog veel munitie 'in het Apeldoorns kanaal en in de buurtschap aanwezig is in verband met de ontploffing van een munitieschip in oorlogstijd.'

Waarom ik op het krantenartikel heb willen inhaken? Omdat ik nog de enige ben die deze zomerdag van 1947 van zo dichtbij heeft meegemaakt... en een van de weinigen die, in een sterk veranderd Zuuk, de plek waar het voorval toentertijd heeft plaatsgevonden nog weet. En het doet de geschiedenis geen kwaad tenslotte.

Een hedendaags plaatje van 'et bruggien over de beake' (duiker) en schrijfster dezes op de plek waar eertijds de beek liep en zo veel herinneringen liggen.

BRONNEN: *De Stentor* en *Streekarchief Epe-Hatterm-Heerde*.

DANK: Met dank aan Jan Paasman voor foto- en kaartbewerking.

INHOUDSOPGAVE

Uit de vereniging <i>Aart Schurink</i>	1
Het huis De Oosterhof <i>Evert de Jonge</i>	4
Vliegveld Oldebroek <i>Jaap Elskamp</i>	13
De evangelisatie Bethel te Emst <i>Adri Vreugdenhil</i>	19
Vaassenaar dol op fietsen <i>Frans Schumacher</i>	30
Lezersrubriek	33, 39
Verontreiniging beken in de gemeente Epe <i>Henri Slijkhuis</i>	34
Heel Epe fietst <i>Jan Paasman</i>	40
Opgravingen Marktplein	47
De 'roekeloze' boer <i>Lijda van den Bremen-Jonker</i>	48

VAN DE REDACTIE

Een nieuwe, extra dikke editie van ons blad: het juninummer! Met een variëteit aan artikelen.

Zoals gebruikelijk beginnen we ook dit nummer met een 'Uit de vereniging' van Aart Schurink. Hij houdt u op de hoogte van allerlei wetenswaardigheden. Opvallend hoeveel 'scholen met de Bijbel' dit jaar of volgend jaar een lustrum mogen vieren (Oene: 100 jaar; Emst: 75 jaar; Gortel: 125 jaar).

Evert de Jonge duikt in de geschiedenis van De Oosterhof, eerst De Oosterhave of Ten Oosterhave geheten; de vroegste vermelding dateert al van 1341! Diverse generaties Oosterhaves en Van Hoelclums (Hoeckelum, Hoecklum, Hoekelom) passeren de revue.

Jaap Elskamp neemt ons mee naar 'ons eigen' gemeentelijke vliegveld in Oldebroek, dat sinds 2010 fungeert als Helihaven ASK Oldebroek. Hij verluchtigt zijn artikel met diverse foto's van oude vliegtuigen, zoals Farmans en Fokkers.

Adri Vreugdenhil kwam bij het beschrijven van de geschiedenis van de Goede Herderkerk ook de evangelisatie Bethel in Emst tegen. Vanuit deze evangelisatie is de Rechtzinnige Hervormde Evangelisatie te Epe ontstaan.

Nu het fietsen in onze gemeente zo gepromoot wordt, vonden wij dat wij als Ampt Epe niet konden achterblijven. Vandaar dat u in dit nummer twee artikelen over fietsen vindt. Jan Paasman richt zich specifiek op Epe, terwijl Frans Schumacher Vaassen voor zijn rekening neemt.

Henri Slijkhuis heeft zich verdiept in de milieuvervuiling die ontstaan is door de diverse industrieën langs de beken.

Wie onder u in Epe of directe omgeving woont, is het vast niet ontgaan dat het marktplein 'op de schop' is gegaan. Ons bestuurslid Aline van Dam hielp mee met het archeologisch onderzoek!

Als u geabonneerd bent op 'De Stentor', hebt u afgelopen december misschien het verhaal gelezen over de 'roekeloze' boer die in 1947 de oorlog deed herleven. In dit nummer vertelt Lijda van den Bremen-Jonker u meer over deze boer...

En trouwens... op pagina 33 staat een foto van drie heren met fiets, klaar voor de start! Herkent u hen? Ook bij de foto op pagina 39 zoeken we nog de naam van één persoon.

Veel leesplezier!